
RIJK AAN

ONTWERP

KRACHT

DIGITALE EXPOSITIE / **BOUWEN**

BOUWEN

RIJK AAN ONTWERPKRACHT

RIJK AAN ONTWERPKRACHT toont de ontwikkeling van het rijksbeleid voor architectuur en ruimtelijk ontwerp in de periode vanaf 1991. Vier onderwerpen die vanaf *Ruimte voor Architectuur* het beleid bepalen worden per beleidsperiode toegelicht. Dit zijn: bouwen, stimuleren, opleiden en internationalisering.

Bouwen

Het opdrachtgeversbeleid is onder te verdelen in het opdrachtgeverschap van de rijksoverheid zelf (voorbeeldfunctie) en het opdrachtgeverschap in het veld (inspireren private partijen, gemeenten en provincies). De voorbeeldfunctie van het rijk krijgt onder meer gestalte door de Rijksbouwmeester. De Rijksbouwmeester is zowel adviseur van de rijksoverheid bij concrete bouwprojecten als bij maatschappelijk bredere discussies op het gebied van stedenbouw, monumenten, architectuur, infrastructuur en beeldende kunst. Sinds 2005 is het instituut van de Rijksbouwmeester verbreed met Rijksadviseurs voor de aangrenzende disciplines. Samen vormen

zij het College van Rijksadviseurs. Om het belang van de rol van opdrachtgevers te onderstrepen wordt in 1989 onder meer een Rijksprijs voor inspirerend opdrachtgeverschap geïntroduceerd. Lokale en regionale opdrachtgevers zoals gemeenten, waterschappen, provincies, projectontwikkelaars, maatschappelijke organisaties en (collectieven van) particulieren kunnen voor deze prijs in aanmerking komen. In 1991 krijgt de opdrachtgevers-prijs een plek in *Ruimte voor Architectuur* en ook anno 2017 is de Gouden Piramide nog steeds een belangrijk instrument in de *Actieagenda Ruimtelijk Ontwerp 2017-2020*.

> 1991-1996 Ruimte voor Architectuur

Ontwerpen met inzet van markt en buitenlandse expertise

> 1997-2000 De Architectuur van de Ruimte

Meerwaarde ontwerp in complexe opgaven

> 2001-2004 Ontwerpen aan Nederland

Grote Projecten

> 2005-2008 Actieprogramma Ruimte en Cultuur - Architectuur- en Belvederebeleid

Stop de verrommeling!

> 2009-2012 Een cultuur van ontwerpen - Visie architectuur en ruimtelijk beleid

Nederland wordt anders

> 2013-2016 Actieagenda Architectuur en Ruimtelijk Ontwerp - Werken aan ontwerpkracht

Verbouwen met lef

> 2017-2020 Actieagenda Ruimtelijk Ontwerp - Samen werken aan ontwerpkracht

Veranderend perspectief

BOUWEN

Ontwerpen met inzet van markt en buitenlandse expertise

1987-1994: Lubbers III
Minister WVC: Hedy d'Ancona
Minister VROM: Hans Alders

1994-1998: Kok I
Staatssecretaris OCW: Aad Nuis
Minister VROM: Margreth de Boer

1991: De Vierde Nota Ruimtelijke Ordening Extra (Vinxel) van het ministerie van VROM verschijnt. Belangrijk uitgangspunt in de nota: de bouw van nieuwe woningbouwlocaties, die worden voorzien van een hoogwaardig openbaar vervoer. Het opdrachtgeverschap verschuift naar andere partijen; de rijksoverheid treedt terug en gemeenten nodigen ook marktpartijen uit.

1992: Nota Landschap (ministerie LNV) beleidsdocument met een expliciete visie op het landschap. Kwaliteit gedefinieerd op basis van identiteit en duurzaamheid.

Geld en aandacht voor bouwkunst *Het Parool, 18 april 1991.*

Architectuurbeleid is enthousiasmeren

NRC Handelsblad, 18 april 1991.

1993: Nota Volkshuisvesting 'Van bouwen naar wonen' (1993) wordt aangenomen door Tweede Kamer: terugtrekkende overheid, decentralisatie van verantwoordelijkheden en verzetstandig woningcorporaties (Bruteringoperatie).

Presentatie Ruimte voor Architectuur door Minister d'Ancona en Alders in de skybox van het gebouw De Nieuwe Hoofdpool aan het Weena in Rotterdam.

Hedy d'Ancona: "...iedere centimeter die architectonisch misbruikt wordt in Nederland is een schande." *NRC Handelsblad, 22 april 1991.*

1994: Structuurschema Groene Ruimte: uitwerking van de nota Landschap waarin de differentiatie van het landschapsbeleid draahtisch is teruggebracht tot de categorie Waardevolle Cultuurlandschappen. De landschappelijke verantwoordelijkheid van het Rijk voor het overige is gekoppeld aan de voorgenomen uitvoering van grote projecten zoals de Randstadgroenstructuur en de Ecologische Hoofdstroomstructuur.

Ministers: beter bouwen vraagt eerder een andere mentaliteit dan meer geld, *NRC Handelsblad, 19 april 1991.*

Rijk streeft naar hogere kwaliteit architectuur, *NRC Handelsblad, 18 april 1991.*

1994: Cultuur overgeheveld naar Onderwijs en Wetenschappen, de naam wordt aangepast: Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.

De Van Nelle-fabriek is een voorbeeld van een omvangrijke heraanpakking. De herbestemming van het fabriekscomplex is van de grond getild in een tijd dat een dergelijke operatie nog alteminst vanzelfsprekend was. De renovatie is uitgevoerd in de periode 1999-2006, op initiatief van een groep enthousiaste investeerders.

1995: Schiedam en omgeving op Werelderfgoedlijst van de UNESCO, de natuur- en cultuurorganisatie van de Verenigde Naties. Andere plaatsen in Nederland die als werelderfgoed zijn aangewezen en het predicaat 'uniek en onvervangbaar' hebben zijn: Stelling van Amsterdam (1996). De historische binnenstad van Willemstad op Curaçao (1997). Molencomplex Kinderdijk-Elshout (1997). St. J. Woudagemaal bij Lemmer (1998). Droogmakerij De Beemster bij Purmerend (1999). Rietveld Schröderhuis in Utrecht (2000). Waddenzee (2009). Grachtengebied van Amsterdam (2010). Van Nelle-fabriek Rotterdam (2014).

Ruimte voor architectuur
Nota architectuurbeleid.
Beleidskader voor het Rijk. Een note over architectuur, cultuur en landschap. Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen. Het kabinet-Wilders. 2010. 120 pagina's. Het document is te downloaden op: www.owc.nl.
Prijz: 9,95 € ISBN: 978-90-6000-000-0
Bestel nu bij SOU uitgeverij.
Postadres: Afdeling 123,
2500 XD Den Haag
tel: 070-4572921 fax: 070-4574778
ook verkrijgbaar via de webwinkel

Rijk moet van ministers goede voorbeeld geven bij bouwen met kwaliteit, *de Volkskrant, 19 april 1991.*

Architectuurnota moedig en ambitieus, *Architectuur/Bouwen, 1991-47.*

Goede bedoelingen, gebrekkig beleid, *Architectuur/Bouwen, 1991-5.*

Architectuurbeleid vergt kwaliteit van overheden, *Cohesie, 18 april 1991.*

Een zak geld maakt nog geen beleid, *de Architect, 1991-6.*

Wordt Almelo straks 'Beverstad'?, *Ruiten Drie, 8 november 1992.*

En de winnaar is:

De minister van VROM stelt in 1989 de Bronzen Bever in: de Rijksprijs voor Bouwen en Wonen voor opdrachtgevers van kwalitatief hoogwaardige projecten in de utiliteitsbouw, volkshuisvesting en ruimtelijke ordening, waarbij geïnspireerd opdrachtgeverschap en het samenspel van betrokkenen hebben geleid tot een hoge ruimtelijke kwaliteit. De prijs bestaat uit een bedrag van 50.000 gulden en een kunstvoorwerp ontworpen door Eric Claus. De jury staat onder voorzitterschap van de Rijksbouwmeester. In totaal wordt de prijs vijf keer uitgereikt.
1991: Merodeplein, Tilburg.
1992: Nieuwbouw in de binnenstad van Almelo.
1993: Gemeentehuis Wehl.
1994: Woningbouw Park Haagseweg, Amsterdam.
1995: Woningbouw en park op terrein van de voormalige Kromhoutkazerne, Tilburg.

Jury: "Opvallende prestatie die met veel creativiteit is geleverd", *Twentse Courant, 6 november 1992.*

Almelo 'trots en vereerd' met Bronzen Bever, *Twentse Courant, 6 november 1992.*

Goed voorgevoel onderschreven in Den Haag: 'kleintje' trots op grote prijs, *Dagblad van het Oosten, 6 november 1992.*

NOTA 1. RUIMTE VOOR ARCHITECTUUR

BOUWEN

ONTWERPEN MET INZET VAN MARKT EN BUITENLANDSE EXPERTISE

BOUWEN

Ontwerpen met inzet van markt en buitenlandse expertise

1989-1994: Lubbers III

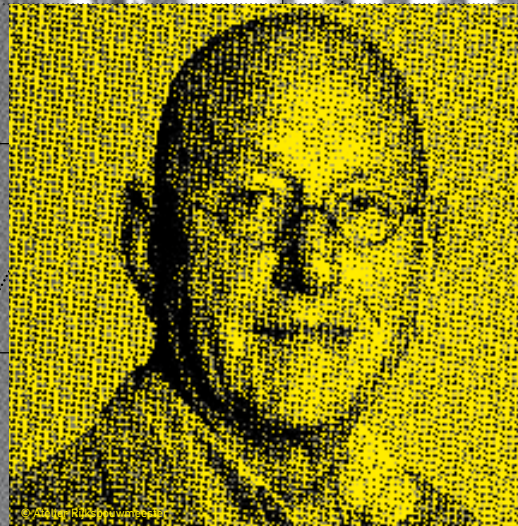
Minister WVC: Hedy d'Ancona

Minister VROM: Hans Alders

1994-1998: Kok I

Staatssecretaris OCW: Aad Nuis

Minister VROM: Margreeth de Boer

1991: De Vierde Nota Ruimtelijke Ordening Extra (Vinx) van het ministerie van VROM verschijnt. Belangrijk uitgangspunt in de nota: de bouw van nieuwe woningbouwlocaties, die worden voorzien van een hoogwaardig openbaar vervoer. Het opdrachtgeverschap verschuift naar andere partijen; de rijksoverheid treedt terug en gemeenten nodigen ook marktpartijen uit.

1992: Nota Landschap (ministerie LNV): beleidsdocument met een expliciete visie op het landschap. Kwaliteit gedefinieerd op basis van identiteit en duurzaamheid.

Geld en aandacht voor bouwkunst *Het Parool, 18 april 1991.*

Architectuurbeleid is enthousiasmeren

NRC Handelsblad, 19 april 1991.

1993: Nota Volkshuisvesting 'Van bouwen naar wonen' (1988) wordt aangenomen door Tweede Kamer: terugtrekkende overheid, decentralisatie van verantwoordelijkheden en verzelfstandiging woningcorporaties ('bruteringsoperatie').

Presentatie Ruimte voor Architectuur door Minister d'Ancona en Alders in de skybox van het gebouw De Nieuwe Hoofdpoot aan het Weena in Rotterdam.

1989-1995: **KEES RIJNBOUTT**

RIJKSBOUWMEESTER Volgens Rijnboutt

is de functie van de Rijksbouwmeester dankbaarder geworden door de

verschijning van de architectuurnota:

"Die heeft veel mogelijk gemaakt, om

te beginnen door de politieke wil die

eruit sprak...Het Platform waar diverse

ministeries deel van uit maken, stelt

de Rijksbouwmeester in staat om als

een belangrijke verbindende schakel te

fungeren in beleid en financiering. Hij wordt

niet zozeer meer opdrachtgever als wel

kwaliteitsbegeleider. De functie krijgt meer

gezichten. Ik heb erg mijn best gedaan

om het werkterrein uit te breiden tot de

stedebouw." (Kees Rijnboutt in gesprek met

Tracy Metz, in tijdschrift *Architectuur Lokaal*,

december 1995.) Meer en meer wordt er

Hedy d'Ancona: "...iedere centimeter die architectonisch misbruikt wordt in Nederland is een schande." *NRC Handelsblad, 22 april 1991.*

1994: Structuurschema Groene Ruimte; uitwerking van de nota Landschap waarin de differentiatie van het landschapsbeleid drastisch is teruggebracht tot de categorie Waardevolle Cultuurlandschappen. De landschappelijke verantwoordelijkheid van het Rijk voor het overige is gekoppeld aan de voorgenomen uitvoering van grote projecten zoals de Randstadgroenstructuur en de Ecologische Hoofdstructuur.

Ministers: beter bouwen vraagt eerder een andere mentaliteit dan meer geld, *NRC Handelsblad, 19 april 1991.*

Rijk streeft naar hogere kwaliteit architectuur, *NRC Handelsblad, 18 april 1991.*

1994: Cultuur overgeheveld naar Onderwijs en Wetenschappen, de naam wordt aangepast: Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.

De Van Nelle-fabriek is een voorbeeld van een omvangrijke herontwikkeling. De herbesteding van het fabriekscomplex is van de grond getild in een tijd dat een dergelijke operatie nog allerm minst vanzelfsprekend was. De renovatie is uitgevoerd in de periode 1999-2006, op initiatief van een groep enthousiaste investeerders.

1995: Schokland en omgeving op Werelderfgoedlijst van de UNESCO, de natuur- en cultuurorganisatie van de Verenigde Naties. Andere plaatsen in Nederland die als werelderfgoed zijn aangewezen en het predicaat 'uniek en onvervangbaar' hebben zijn: Stelling van Amsterdam (1996), De historische binnenstad van Willemstad op Curaçao (1997), Molencomplex Kinderdijk-Elshout (1997), Ir. D.F. Woudagemaal bij Lemmer (1998), Droogmakerij

samengewerkt met de markt en worden er buitenlandse architecten ingeschakeld. De keuze van Rijnboutt voor de Amerikaanse architect Michael Graves voor de bouw van de nieuwbouw van het ministerie van WVC stuit op commentaar van de Bond van Nederlandse Architecten. "De bond acht de toewijzing aan een buitenlandse architect een vijandige miskening van de kwaliteit van Nederlandse architecten. Daarom heeft de BNA zich bij monde van zijn voorzitter, Carel Weeber, gebrouilleerd verklaard met de minister en met de Rijksbouwmeester Kees Rijnboutt." (Max van Rooij, *NRC Handelsblad*, 1 juli 1993.)

Ruimte voor architectuur

Nota architectuurbeleid

De overheid ziet het als haar taak ons gebouwde cultuurbezit te behoeden en bouwwerken van duurzame waarde toe te voegen. Hoe de overheid haar doelstellingen tracht te bereiken leest u in deze nota.

Prijs f 29,50 ISBN 90 39 90025 6

Bestel nu bij SDU uitgeverij
Plantijnstraat, Antwoordnr. 125,
2501 XD Den Haag
tel. 070-3789880 fax 070-3475778

Ook verkrijgbaar via de boekhandel

Rijk moet van ministers goede voorbeeld geven bij bouwen met kwaliteit, de Volkskrant, 19 april 1991.

Architectuurnota moedig en ambitieus, Architectuur/Bouwen, 1991-6/7.

Goede bedoelingen, gebrekkig beleid, Architectuur/Bouwen, 1991-5.

Architectuurbeleid vergt kwaliteit van overheden, Cobouw, 19 april 1991.

Een zak geld maakt nog geen beleid, de Architect, 1991-6.

Wordt Almelo straks 'Beverstad'?, Ruiten Drie, 6 november 1992.

En de winnaar is:

De minister van VROM stelt in 1989 de Bronzen

Bever in: de Rijksprijs voor Bouwen en Wonen voor opdrachtgevers van kwalitatief hoogwaardige projecten in de utiliteitsbouw, volkshuisvesting en ruimtelijke ordening, waarbij geïnspireerd opdrachtgeverschap en het samenspel van betrokkenen hebben geleid tot een hoge ruimtelijke kwaliteit. De prijs bestaat uit een bedrag van 50.000 gulden en een kunstvoorwerp ontworpen door Eric Claus. De jury staat onder voorzitterschap van de Rijksbouwmeester. In totaal wordt de prijs vijf keer uitgereikt.

1991: Merodeplein, Tilburg.

1992: Nieuwbouw in de binnenstad van Almelo.

1993: Gemeentehuis Wehl.

1994: Woningbouw Park Haagseweg, Amsterdam.

1995: Woningbouw en park op terrein van de voormalige Kromhoutkazerne, Tilburg.

Jury: "Opvallende prestatie die met veel creativiteit is geleverd", Twentse Courant, 6 november 1992.

Almelo 'trots en vereerd' met Bronzen Bever, Twentse Courant, 6 november 1992.

Goed voorgevoel onderschreven in Den Haag: 'kleintje' trots op grote prijs, Dagblad van het Oosten, 6 november 1992.

BOUWEN

Meerwaarde ontwerp in complexe opgaven

"De grote veranderingen die ons landschap wachten, de ingrijpende operaties en infrastructurele werken die voor de deur staan, maken hun opvattingen en optimisme meer dan actueel." De inbreng van een ontwerper hierbij is volgens Patijn onontbeerlijk: "Ontwerpers moeten zelfs in een nog vroeger stadium dan nu worden ingeschakeld. Ze zijn nodig om als pioniers met ontwerpend onderzoek op verkenning te gaan naar het nog onbekende Nederland van morgen. Samen met kunstenaars, schrijvers en fotografen kunnen ze de gedachtevorming op een hoger plan brengen, zoals de zojuist afgesloten culturele manifestatie AIR Zuidwaarts over de toekomst van de Hoekse Waard heeft bewezen." (Wytze Patijn, "Op zoek naar een nieuwe schoonheid", in de Volkskrant, 5 juli 1999.)

1995-2000: WYTZE PATIJN

RIJKSBOUWMEESTER De verbreding naar stedenbouw, landschapsarchitectuur en infrastructuur binnen het blikveld van het architectuurbeleid betekent ook het verbreden van de voorbeeldfunctie van het opdrachtgeverschap van het rijk. Tijdelijke Ontwerp Platforms (TOP's) worden ingesteld om de ontwerpkwaliteit bij grote projecten als de Betuwelijn en de Hogesnelheidslijn te garanderen.

Patijn neemt in 1997 het initiatief tot het opstellen van het Convenant Wedstrijden op het gebied van architectuur, stedenbouw en landschapsarchitectuur. Doel van het convenant is het creëren van een wedstrijdcultuur en het stimuleren van het inzetten van ontwerpwedstrijden bij ruimtelijke opgaven. Van belang hierbij zijn: gelijke kansen, duidelijkheid over de procedure, de beoordelingscriteria en de verhouding tussen de te leveren prestatie en de beloning.

Europese aanbestedingen voor de selectie van architecten verbeteren. Kwaliteit als criterium staat voorop. "Winnaar is een restaurant zou kiezen op de manier waarop de meeste Europese aanbestedingen van architecten verlopen dan zouden wij ons voorstellen en activiteiten voorstellen doorlopen zijn." (Patijn, in Tips van de Rijksbouwmeester bij de selectie van architecten in het kader van de Europese aanbesteding / Wytze Patijn, Marc A. Visser en Herma de Wijn, Uitgeverij 010, 2000.)

1998-2002: Kok II
Staatssecretaris OCW: Rick van der Ploeg
Minister VRM: Jan Pronk
Staatssecretaris VROM: Johan Remkes
Minister LNV: Hajo Apotheker / Laurens Jan Brinkhorst
Minister V&W: Tineke Netelenbos
Minister EZ: Annemarie Jorritsma

1996: Jaar van het industrieel erfgoed; uitgeroepen door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg om het maatschappelijk draagvlak voor behoud en herbestemming te vergroten.

1997: Actualisatie Vinx: introductie tweede generatie Sleutelprojecten. Het betreft zes integrale stedenbouwkundige projecten op en rond de stations van de hogesnelheidslijn: Amsterdam-Zuid/WTC, Rotterdam-Centraal, Utrecht-Centraal, Den Haag-Centraal, Arnhem en Breda. Het doel is om deze steden een krachtige impuls te geven voor hun sociaal-economische structuur en stedelijke vernieuwing.

1997: Schoolbesturen en gemeenten krijgen samen de verantwoordelijkheid voor de huisvesting van het basisonderwijs.

13 maart 2014: Koning Willem-Alexander opent NS Rotterdam, eerste in de reeks nieuwe Sleutelprojecten NSRF. Het Centraal Station Rotterdam en de directe omgeving zijn ontworpen door Team CS, een samenwerking tussen Benham Crowell Architects, MVA Architects en West 8 Urban Design & Landscape Architecture. Basis voor het ontwerp: een goed functionerende openbaar vervoer terminal met voldoende ruimte voor het groeiende aantal reizigers. Met 110.000 reizigers per dag verwerkt het stationsgebied evenveel reizigers als luchthaven Schiphol. Het oorspronkelijke station (Sjbold Ravesteyn, 1957) was te krap en is vervangen door een veel grotere hal en bredere voetgangerstunnel. De 28.000m² nieuwe kap boven de perrons is voorzien van 134.000 zonnecellen (totaal 10.000m²). In dit zogenaamde bouwmeesterproject, waarin zowel de gemeente Rotterdam de Rijksbouwmeester als de Spoorbouwmeester zijn vertegenwoordigd, is gewaakt voor de architectonische kwaliteit en de stedenbouwkundige inpassing. De Spoorbouwmeester is een initiatief van NS en ProRail in 2001 om het opdrachtgeverschap binnen het openbaar vervoer te verbeteren. De Spoorbouwmeester is een onafhankelijk adviseur voor ontwerpopleggen, die samenwerkt met de Rijksbouwmeester en lokale stadsbouwmeesters aan onder meer de Nieuwe Sleutelprojecten. (Spoorbouwmeesters: Rob Steenhuis (2001-2005), Nathalie de Vries (2005-2008), Koen van Velsen (2009-2015) en Bert Dirix (2015-...))

En de winnaar is:

De uitbreiding van het aantal participerende ministeries bij het architectuurbeleid leidt in 1997 tot vernieuwing en verbreding van de Rijksprijs. De Zeven Pyramides (zeven prijzen) vervangen de Bronzen Bever. De nieuwe prijs maakt onderscheid in zes categorieën, zodat elk ministerie zich vertegenwoordigd weet: ruimtelijke ordening, infrastructuur, landschapsarchitectuur, wonen, utiliteitsbouw en monumentenzorg. Daarnaast wordt een zogenaamde Vrije Pyramide uitgereikt, op voordracht van de Rijksbouwmeester. De inhoud van de prijs bestaat uit een trofee. De geldprijs komt te vervallen. De Zeven Pyramides worden twee keer uitgereikt, in 1998 en in 2000. Een laatste Vrije Pyramide wordt in 2002 uitgereikt aan Huub Smeets (directeur Sdastontwikkeling en Grondzaken van de gemeente Maastricht). Hij krijgt de prijs omdat hij in zijn werk als opdrachtgever nadrukkelijk let op de context van de stad. Hij heeft zijn stempel gezet op onder andere het Sphinx-Ceramique-terrein.

1998: Pyramide Ruimtelijke Ordening: Gemeente Grave voor de ontwikkeling van de binnenstad.
Pyramide Infrastructuur: Gemeente Rotterdam met de Erasmusbrug.
Pyramide Landschapsarchitectuur: Soois Natuurreservaat met project Zanderij Crailo, Pyramide Wonen: Woningbouwvereniging Het Oosten in Amsterdam voor de woningbouwprojecten Vespucci-blokken A en B, Noordwand Mercatorplein, Gebouw Wladivostok en Woonzorgcomplex Oklahoma, Pyramide Utiliteitsbouw: I&D Vastgoed Ontwikkeling voor het project Waagstraat in Groningen en de Bibliotheek van de Technische Universiteit Delft.
Pyramide Monumentenzorg: Gemeente Hilversum voor de restauratie van diverse jonge 'Dudok-monumenten'.
Vrije Pyramide: Tjeerd Dijkstra (Rijksbouwmeester 1979-1986) vanwege zijn uitzonderlijke verbondenheid met het opdrachtgeverschap.

De Erasmusbrug is ontworpen door Ben van Binkel (UNStudio), oplevering 1996.

LightFactory in Tilburg is ontworpen door de architectenbureau van de architectenvereniging 1997.

2000: Pyramide Ruimtelijke Ordening: gemeente Tilburg voor de projecten Kunstcluster en Popcentrum, Pyramide Infrastructuur: waterschap Veluwe voor het gemeentelijk Veluwe bij Heerde, de keersluis in het Apeldorps Kanaal bij Hattum en het dijkverbeteringsproject 'Kloosterbosch' tussen Hattum en Heerde, Pyramide Landschapsarchitectuur: Delta Psychiatrisch Ziekenhuis Poortgaal voor de herinrichting van het ziekenhuisterrein, Pyramide Wonen: De Principaal Amsterdam voor de woningbouwprojecten LightFactory en Diverseid, Pyramide Utiliteitsbouw: Siemens Nederland Den Haag voor de projecten bedrijventerrein Zoetermeer, uitbreiding van het hoofdkantoor en het gebouw voor containerscanners op de Maasvlakte, Pyramide Monumentenzorg: gemeente Den Haag voor de restauratie (en nieuwbouw) van het Haags Gemeentemuseum, Vrije Pyramide: Jan Vaessen, directeur van het Openluchtmuseum in Arnhem voor het nieuwe entreegebouw en de HollandRama.

NOTA 2. DE ARCHITECTUUR VAN DE RUIMTE

BOUWEN

Meerwaarde ontwerp in complexe

opgaven

"De grote veranderingen die ons landschap wachten, de ingrijpende operaties en infrastructurele werken die voor de deur staan, maken hun opvattingen en optimisme meer dan actueel." De inbreng van een ontwerper hierbij is volgens Patijn onontbeerlijk: "Ontwerpers moeten zelfs in een nog vroeger stadium dan nu worden ingeschakeld. Ze zijn nodig om als pioniers met ontwerpend onderzoek op verkenning te gaan naar het nog onbekende Nederland van morgen. Samen met kunstenaars, schrijvers en fotografen kunnen ze de gedachtevorming op een hoger plan brengen, zoals de zojuist afgesloten culturele manifestatie AIR Zuidwaarts over de toekomst van de Hoekse Waard heeft bewezen." (Wytze Patijn, "Op zoek naar een nieuwe schoonheid", in de Volkskrant, 5 juli 1999.)

1996: Jaar van het industrieel erfgoed; uitgeroepen door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg om het maatschappelijk draagvlak voor behoud en herbestemming te vergroten.

1997: Actualisatie Vinex: introductie tweede generatie Sleutelprojecten. Het betreft zes integrale stedenbouwkundige projecten op en rond de stations van de hogesnelheidstrein: Amsterdam-Zuid/WTC, Rotterdam Centraal, Utrecht Centraal, Den Haag Centraal, Arnhem en Breda. Het doel is om deze steden een krachtige impuls te geven voor hun sociaal-economische structuur en stedelijke vernieuwing.

1997: Schoolbesturen en gemeenten krijgen samen de verantwoordelijkheid voor de huisvesting van het basisonderwijs.

1998-2002: Kok II

Staatssecretaris OCW: Rick van der Ploeg

Minister VROM: Jan Pronk

Staatssecretaris VROM: Johan Remkes

Minister LNV: Haijo Apotheker / Laurens Jan Brinkhorst

Minister V&W: Tineke Netelenbos

Minister EZ: Annemarie Jorritsma

1995-2000: WYTZE PATIJN

RIJKSBOUWMEESTER De verbreding naar stedenbouw, landschapsarchitectuur en infrastructuur binnen het blikveld van het architectuurbeleid betekent ook het verbreden van de voorbeeldfunctie van het opdrachtgeverschap van het rijk. Tijdelijke Ontwerp Platforms (TOP's) worden ingesteld om de ontwerp kwaliteit bij grote projecten als de Betuwelijn en de Hogesnelheidslijn te garanderen.

Patijn neemt in 1997 het initiatief tot het opstellen van het Convenant Wedstrijden op het gebied van architectuur, stedenbouw en landschapsarchitectuur. Doel van het convenant is het creëren van een wedstrijd cultuur en het stimuleren van het inzetten van ontwerp wedstrijden bij

ruimtelijke opgaven. Van belang hierbij zijn: gelijke kansen, duidelijkheid over de procedure, de beoordelingscriteria en de verhouding tussen de te leveren prestatie en de beloning.

Europees Aanbesteden moet de selectie van architecten verbeteren. Kwaliteit als criterium staat voorop. "Wanneer je een restaurant zou kiezen op de manier waarop de meeste Europese aanbestedingen van architecten verlopen dan zouden arbojaarverslagen en accountantsverslagen doorslaggevend zijn." (Patijn, in Tips van de Rijksbouwmeester bij de selectie van architecten in het kader van de Europese aanbesteding / Wytze Patijn, Marc A. Visser en Herma de Wijn, Uitgeverij 010, 2000.)

13 maart 2014: Koning Willem-Alexander opent CS Rotterdam; eerste in de reeks Nieuwe Sleutelprojecten (NSP). Het Centraal Station Rotterdam en de directe omgeving zijn ontworpen door Team CS, een samenwerking tussen Benthem Crouwel Architects, MVSA Architects en West 8 Urban Design & Landscape Architecture. Basis voor het ontwerp: een goed functionerende openbaar vervoer terminal met voldoende ruimte voor het groeiende aantal reizigers. Met 110.000 reizigers per dag verwerkt het stationsgebied evenveel reizigers als luchthaven Schiphol. Het oorspronkelijke station (Sybold Ravesteyn, 1957) was te krap en is vervangen door een veel grotere hal en bredere voetgangerstunnel. De 28.000m2 nieuwe kap boven de perrons is voorzien van 136.000 zonnecellen (totaal 10.000m2). In de zogenaamde bouwmeesteroverleggen, waarin zowel de gemeente Rotterdam, de Rijksbouwmeester als de Spoorbouwmeester zijn vertegenwoordigd, is gewaakt over de architectonische kwaliteit en de stedenbouwkundige inpassing. De Spoorbouwmeester is een initiatief van NS en ProRail in 2001 om het opdrachtgeverschap binnen het openbaar vervoer te verbeteren. De Spoorbouwmeester is een onafhankelijk adviseur voor ontwerpogaven, die samenwerkt met de Rijksbouwmeester en lokale stadsbouwmeesters aan onder meer de Nieuwe Sleutelprojecten. (Spoorbouwmeesters: Rob Steenhuis (2001-2005), Nathalie de Vries (2005-2008), Koen van Velsen (2009-2015) en Bert Dirrix (2015-.....).)

© Riesjard Schropp

En de winnaar is:

De uitbreiding van het aantal participerende ministeries bij het architectuurbeleid leidt in 1997 tot vernieuwing en verbreding van de Rijksprijs. De Zeven Pyramides (zeven prijzen) vervangen de Bronzen Bever. De nieuwe prijs maakt onderscheid in zes categorieën, zodat elk ministerie zich vertegenwoordigd weet: ruimtelijke ordening, infrastructuur, landschapsarchitectuur, wonen, utiliteitsbouw en monumentenzorg. Daarnaast wordt een zogenaamde Vrije Pyramide uitgereikt, op voordracht van de Rijksbouwmeester. De inhoud van de prijs bestaat uit een trofee. De geldprijs komt te vervallen. De Zeven Pyramides worden twee keer uitgereikt, in 1998 en in 2000. Een laatste Vrije Pyramide wordt in 2002 uitgereikt aan Huub Smeets (directeur Stadsontwikkeling en Grondzaken van de gemeente Maastricht). Hij krijgt de prijs omdat hij in zijn werk als opdrachtgever nadrukkelijk let op de context van de stad. Hij heeft zijn stempel gezet op onder andere het Sphinx-Ceramique-terrein.

1998: Pyramide Ruimtelijke Ordening: Gemeente Grave voor de ontwikkeling van de binnenstad. **Pyramide Infrastructuur: Gemeente Rotterdam met de Erasmusbrug.** Pyramide Landschapsarchitectuur: Goois Natuurreservaat met project Zanderij Crailo. Pyramide Wonen: Woningbouwvereniging Het Oosten in Amsterdam voor de woningbouwprojecten Vespucciblokken A en B, Noordwand Mercatorplein, Gebouw Wladiwostok en Woonzorgcomplex Oklahoma. Pyramide Utiliteitsbouw: ING Vastgoed Ontwikkeling voor het project Waagstraat in Groningen en de Bibliotheek van de Technische Universiteit Delft. Pyramide Monumentenzorg: Gemeente Hilversum voor de restauratie van diverse jonge 'Dudok-monumenten'. Vrije Pyramide: Tjeerd Dijkstra (Rijksbouwmeester 1979-1986) vanwege zijn uitzonderlijke verbondenheid met het opdrachtgeverschap.

De Erasmusbrug is ontworpen door Ben van Berkel (UNStudio), oplevering 1996.

Het woningbouwproject Lightfactory is ontworpen door Köther en Salman (tegenwoordig KENK architecten), oplevering 1999.

2000: Pyramide Ruimtelijke Ordening: gemeente Tilburg voor de projecten Kunstcluster en Popcentrum. Pyramide Infrastructuur: waterschap Veluwe voor het gemaal Veluwe bij Heerde, de keersluis in het Apeldoornse Kanaal bij Hattum en het dijkverbeteringsproject 'Kloosterbosch' tussen Hattum en Heerde. Pyramide Landschapsarchitectuur: Delta Psychiatrisch Ziekenhuis Poortugaal voor de herinrichting van het ziekenhuisterrein. **Pyramide Wonen: De Principaal Amsterdam voor de woningbouwprojecten Lightfactory en Oeverpad.** Pyramide Utiliteitsbouw: Siemens Nederland Den Haag voor de projecten bedrijvenpark Zoetermeer, uitbreiding van het hoofdkantoor en het gebouw voor containerscanners op de Maasvlakte. Pyramide Monumentenzorg: gemeente Den Haag voor de restauratie (en nieuwbouw) van het Haags Gemeentemuseum. Vrije Pyramide: Jan Vaessen, directeur van het Openluchtmuseum in Arnhem voor het nieuwe entreegebouw en de HollandRama.

Grote Projecten

2000-2004: JO COENEN RIJKSBOUWMEESTER De Grote Projecten worden gekenmerkt door complexiteit en een hoog ambitieniveau. De Rijksbouwmeester is verantwoordelijk voor het borgen van de kwaliteit van de tien Grote Projecten. Rijksbouwmeester Coenen doet hierbij beroep op verschillende adviseurs (ontwerpers) die hij bijeen brengt onder de naam 'onder professoren'. Coenen verwijst daarbij naar het initiatief van de Maastrichtse kunsthistoricus Victor de Stuers, die in 1874 een College van Rijksadviseurs voor Monumenten van Geschiedenis en Kunst opricht. Pierre Cuijpers, de architect van het rijksmuseum, was toen een van de eerste adviseurs. De positieve ervaringen met deze nieuwe werkwijze zijn aanleiding voor de instelling van een College van Rijksadviseurs. Om de functie Rijksbouwmeester creatiever en slagvaardiger te maken verhuist Rijksbouwmeester Coenen van het VROM-gebouw naar een atelier aan het Noordeinde. Rick van der Ploeg (staatssecretaris OCW 1998-2002): "Hij (Jo Coenen) heeft al snel een eigen ontwerp atelier ingericht (...). Daar heeft hij een team van mensen geformeerd, die continu schetsen zitten te maken en die ook kunnen bijdragen aan oplossingen voor grote vraagstukken." (Interview Rick van der Ploeg, 2000, in Marc A. Visser, Ontwerpend aan Nederland, THOTH publishers, 2006.)

Ten Grote Projecten woorgegeven als vlakken, lijnen, strepen en velden. Ontwerp Corine Coenen, gemaakt in opdracht van SGM studiesbouw en architectuurmanagement.

BELVEDERE In 1999 verschijnt de nota Belvedere (OCW, VROM, LNV en VenW) met als motto: behoud door ontwikkeling. Hierdoor wordt de wettelijke bescherming van monumenten aangevuld met het streven om culturele identiteit een plek te geven in de ruimtelijke ordening. In verschillende rijksnota's worden de ideeën uit de Nota Belvedere overgenomen. Zo zijn in de Nota Ruimte de waardevolle cultuurhistorische gebieden meegenomen bij de selectie van de twintig Nationale Landschappen en wordt aangegeven dat men meer gebruik wenst te maken van ontwerpende disciplines die cultuurhistorie als basis nemen ter inspiratie. De uitvoering van de subsidieregeling Belvedere wordt uitgevoerd door het Stimuleringsfonds Architectuur. In 2009 loopt de geldigheidsduur van de Nota Belvedere. De insteek van het programma, de inzet van cultuurhistorie bij ruimtelijke transformaties, wordt verwoord in de MoMo (Modernisering Monumentenzorg). Door middel van de MoMo is een aantal veranderingen doorgevoerd in de monumentenzorg, zoals het belang van cultuurhistorie laten meewegen in de ruimtelijke ordening. De Rijksdienst Cultureel Erfgoed en de Stichting Erfgoed Nederland worden het aanspreekpunt.

2002-2003: Balkenende I
Staatssecretaris OCW: Cees van Leeuwen
Minister VROM: Henk Kamp
Minister V&W: Roelf de Boer
Minister LNV: Cees Veerman
Minister EZ: Herman Heinsbroek / Hans Hoogervorst

2003-2004: Balkenende II
Staatssecretaris OCW: Medy van der Laan
Minister VROM: Sybilla Dekker
Minister V&W: Karla Peijs
Minister LNV: Cees Veerman
Minister EZ: Laurens Jan Brinkhorst / Gerrit Zalm

2002: De Tweede Kamer besluit om een parlementaire enquête in stellen naar de aard en omvang van fraude in de bouw. Uit de enquête blijkt dat er sprake was van grootschalige fraude in de bouw. Door onderlinge prijsafspraken is de staat vele miljoenen misgelopen.

2003: Naam van het ministerie OCW wordt gewijzigd in Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

2004: Aanwijzing van 20 Nationale Landschappen in de Nota Ruimte. Nationale Landschappen zijn gebieden met een unieke combinatie van natuur en cultuur. Ze beschrijven tezamen ongeveer een vijfde van Nederland. In diverse regelingen is vastgelegd dat de gebieden zich sociaal-economisch moeten kunnen ontwikkelen met behoud of zelfs versterking van de kernwaarden.

2002: Verzelfstandiging Rijksplanologische Dienst: Ruimtelijk Planbureau wordt opgericht (studie komt los van beleid).

2004: Vierde Nota Ruimtelijke Ordening: 'decentraal wat kan, centraal wat moet'. De verantwoordelijkheid voor de uitvoering van het ruimtelijk beleid komt vooral te liggen bij decentrale overheden en private partijen.

DE NIEUWE HOLLANDE WATERLINIE (NHW) is een historische verdedigingslinie uit 1815; 85 kilometer lang. Naast de bescherming van een groot deel van de forten als rijksmonument dringt eind jaren negentig het besef door dat deze militaire megastructuur een landschappelijk unicum is en als één geheel moet worden gezien. De aanpak van de NHW is een voorbeeld van een meer landschapsgerichte manier van monumentenzorg. Naast de status Groot Project wordt de linie bestempeld als een nationaal project (nota Belvedere) en als Nationaal Landschap (Nota Ruimte). Rijk, provincies en vele gemeenten werken samen om de NHW te behouden en te ontwikkelen als een landschappelijk-recreatieve structuur. In 2014 heeft het Rijk het project overgedragen aan de vier provincies (Utrecht, Noord-Holland, Gelderland en Noord-Brabant). Het Kwaliteitsteam NHW bestaande uit onafhankelijke deskundigen uit verschillende vakinhoudelijke disciplines adviseert de overheden gevraagd en ongevraagd over de in ontwikkeling zijnde plannen. Hierbij wordt uitgegaan van de samenhang van de gehele linie. Het ministerie van OCW bereidt de nominatie van de waterlinie op de werelderfgoedlijst van UNESCO voor (gestreefd wordt naar 2019).

Waterliniemuseum Fort Vechten (Stichting Anne Holthoff) op over Architectuur in Nederland. Jaarboek 2015/2016. Voor de herbestemming van Fort Vechten tot Nationaal Waterliniecentrum (een bezoekerscentrum, atelier museum over de geschiedenis van de Waterlinie) kiest de provincie Utrecht in 2011 voor een besloten prijsvraag voor aanstroomend ontwerpteam. De provincie wil jonge bureaus een kans geven naast te maken en een object van nationaal belang te realiseren. Tien bureaus worden uitgenodigd een globale visie op de opgave te geven, waarna vier bureaus hun inzending uitwerken tot een schetsontwerp. Anne Holthoff wordt uitgenodigd om de opgave te geven, waarna vier bureaus hun inzending uitwerken tot een schetsontwerp. Anne Holthoff wordt uitgenodigd om de opgave te geven, waarna vier bureaus hun inzending uitwerken tot een schetsontwerp. Anne Holthoff wordt uitgenodigd om de opgave te geven, waarna vier bureaus hun inzending uitwerken tot een schetsontwerp.

ROUTEONTWERP VAN DE OMGEVING

De A12 als Rijksroute: een door vijf kenmerkende Nederlandse landschappen voert. Het Routeontwerp poogt het besef van eenheid in verscheidenheid te versterken. Het routeontwerp moet samenhang en continuïteit in wegarchitectuur aanbrengen en de herkenbaarheid en het karakter van de streekomgeving versterken. Met het Grote Project Routeontwerp A12 is beoogd de effectiviteit van het nationale mobiliteitsbeleid (doorstroming, verkeersveiligheid en betrouwbaarheid) te versterken en tegelijkertijd te werken aan de verbetering van de ruimtelijke kwaliteit van de weg en zijn omgeving. In 2005 wordt het interdepartementaal steunpunt Routeontwerp opgericht. Dit steunpunt is een kenniscentrum op het gebied van integraal en interdepartementaal werken aan mobiliteitsopgaven. In 2008 gaat het over in het Steunpunt gebiedsgericht werken, onder leiding van Rijksdienst.

En de winnaar is:

Sinds 2003 wordt de Rijksprijs voor inspirerend opdrachtgeverschap aangeduid als de **GOUDEN PIRAMIDE**. De gefragmenteerde opzet wordt losgelaten en er wordt gekozen voor een integrale aanpak. De prijs bestaat uit een trofee (een ontwerp van Studio Bau Winkel), een plaquette en een bedrag van 50.000 euro. De beste inzendingen worden beschreven en geïllustreerd in een publicatie en er wordt een documentaire gemaakt over de genomineerde opdrachtgevers en hun project. De Gouden Piramide wordt jaarlijk uitgereikt en gaat afwisselend over architectuur en gebiedsontwikkeling. Voor elke prijsronde wordt een nieuwe jury door de minister van VROM (tegenwoordig lenM) benoemd. Voorzitter is de Rijksbouwmeester (zonder stemrecht). Ieder jurylid vertegenwoordigt een specifieke invalshoek: opdrachtgeverschap, ontwerp, provinciaal/lokaal bestuur, vakcritiek en algemene journalistiek. Criteria voor de beoordeling zijn het ontwerp- en bouwproces en de uiteindelijke kwaliteit. Op de oproep in 2003 reageren 116 opdrachtgevers. Opvallend in de inzendingen is het grote aantal particuliere woonhuizen (38).

Winnaar 2003: Vereniging Natuurmonumenten, uitkijktoren FochMolaken, architect D.A. de Haan. Volgens de jury is de uitkijktoren "van een grote, eenvoudige schoonheid" en is hier sprake van "een grote architectonische prestatie, die met relatief simpele middelen is behaald en waaraan de opdrachtgever door geduld, souplesse en inlevingsvermogen aan de dag te leggen, veel heeft bijgedragen".

Winnaar 2004: Stadsdeel Westerpark, Cultuurpark Westerpark Amsterdam, Architecten: Gustafson Porter, Mecanoo, De Architectengroep, M2 Architecten, Braaksma & Roos.

Herenging Gouden Piramide 2003-2010: Studio Bau Winkel, 2011-2016: Kato Alberg

BOUWEN GROTE PROJECTEN

BOUWEN

Grote Projecten

2000-2004: JO COENEN

RIJKSBOUWMEESTER

De Grote Projecten worden gekenmerkt door complexiteit en een hoog ambitieniveau. De Rijksbouwmeester is verantwoordelijk voor het borgen van de kwaliteit van de tien Grote Projecten. Rijksbouwmeester Coenen doet hierbij beroep op verschillende adviseurs (ontwerpers) die hij bijeen brengt onder de naam 'onder professoren'. Coenen verwijst daarbij naar het initiatief van de Maastrichtse kunsthistoricus Victor de Stuers, die in 1874 een College van Rijksadviseurs voor Monumenten van Geschiedenis en Kunst opricht. Pierre Cuijpers, de architect van het rijksmuseum, was toen een van de eerste adviseurs. De positieve ervaringen met deze nieuwe werkwijze zijn aanleiding voor de instelling van een College van Rijksadviseurs. Om de functie Rijksbouwmeester creatiever en slagvaardiger te maken verhuist Rijksbouwmeester Coenen van het VROM-gebouw naar een atelier aan het Noordeinde. Rick van der Ploeg (staatssecretaris OCW 1998-2002): "Hij (Jo Coenen) heeft al snel een eigen ontwerp atelier ingericht (...). Daar heeft hij een team van mensen geformeerd, die continu schetsen zitten te maken en die ook kunnen bijdragen aan oplossingen voor grote vraagstukken." (Interview Rick van der Ploeg, 2000, in Marc A. Visser, *Ontwerpend aan Nederland*, THOTH publishers, 2006.)

Tien Grote Projecten weergegeven als vlakken, lijnen, stippen en punten. Ontwerp Corine Datema, gemaakt in opdracht van S@M stedenbouw en architectuurmanagement.

BELVEDERE In 1999 verschijnt de nota Belvedere (OCW, VROM, LNV en VenW) met als motto: behoud door ontwikkeling. Hierdoor wordt de wettelijke bescherming van monumenten aangevuld met het streven om culturele identiteit een plek te geven in de ruimtelijke ordening. In verschillende rijksnota's worden de ideeën uit de Nota Belvedere overgenomen. Zo zijn in de Nota Ruimte de waardevolle cultuurhistorische gebieden meegenomen bij de selectie van de twintig Nationale Landschappen en wordt aangegeven dat men meer gebruik wenst te maken van ontwerpende disciplines die cultuurhistorie als basis nemen ter inspiratie. De uitvoering van de subsidieregeling Belvedere wordt uitgevoerd door het Stimuleringsfonds Architectuur. In 2009 verloopt de geldigheidsduur van de Nota Belvedere. De insteek van het programma, de inzet van cultuurhistorie bij ruimtelijke transformaties, wordt verwoord in de MoMo (Modernisering Monumentenzorg). Door middel van de MoMo is een aantal veranderingen doorgevoerd in de monumentenzorg, zoals het belang van cultuurhistorie laten meewegen in de ruimtelijke ordening. De Rijksdienst Cultureel Erfgoed en de Stichting Erfgoed Nederland worden het aanspreekpunt.

2002: De Tweede Kamer besluit om een parlementaire enquête in stellen naar de aard en omvang van de fraude in de bouw. Uit de enquête blijkt dat er sprake was van grootschalige fraude in de bouw. Door onderlinge prijsafspraken is de staat vele miljoenen misgelopen.

2003: Naam van het ministerie OCW wordt gewijzigd in Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

2002: Verzelfstandiging Rijksplanologische Dienst: Ruimtelijk Planbureau wordt opgericht (studie komt los van beleid).

2004: Aanwijzing van 20 Nationale Landschappen in de Nota Ruimte. Nationale Landschappen zijn gebieden met een unieke combinatie van natuur en cultuur. Ze bestrijken tezamen ongeveer een vijfde van Nederland. In diverse regelingen is vastgelegd dat de gebieden zich sociaal-economisch moeten kunnen ontwikkelen met behoud of zelfs versterking van de kernkwaliteiten.

2004: Vierde Nota Ruimtelijke Ordening: 'decentraal wat kan, centraal wat moet'. De verantwoordelijkheid voor de uitvoering van het ruimtelijk beleid komt vooral te liggen bij decentrale overheden en private partijen.

DE NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE (NHW) is een historische verdedigingslinie uit 1815; 85 kilometer lang. Naast de bescherming van een groot deel van de forten als rijksmonument dringt eind jaren negentig het besef door dat deze militaire megastructuur een landschappelijk unicum is en als één geheel moet worden gezien. De aanpak van de NHW is een voorbeeld van een meer landschapsgerichte manier van monumentenzorg. Naast de status Groot Project wordt de linie bestempeld als een nationaal project (nota Belvedere) en als Nationaal Landschap (Nota Ruimte). Rijk, provincies en vele gemeenten werken samen om de NHW te behouden en te ontwikkelen als een landschappelijk-recreatieve structuur. In 2014 heeft het Rijk het project overgedragen aan de vier provincies (Utrecht, Noord-Holland, Gelderland en Noord-Brabant). Het Kwaliteitsteam NHW bestaande uit onafhankelijke deskundigen uit verschillende vakinhoudelijke disciplines adviseert de overheden gevraagd en ongevraagd over de in ontwikkeling zijnde plannen. Hierbij wordt uitgegaan van de samenhang van de gehele linie. Het ministerie van OCW bereidt de nominatie van de waterlinie op de werelderfgoedlijst van UNESCO voor (gestreefd wordt naar 2019).

Waterliniemuseum Fort Vechten (Studio Anne Holtrop) op cover *Architectuur in Nederland. Jaarboek 2015/2016*. Voor de herbestemming van Fort Vechten tot Nationaal Waterliniecentrum (een bezoekerscentrum annex museum over de geschiedenis van de Waterlinie) kiest de provincie Utrecht in 2011 voor een besloten prijsvraag voor aanstormend ontwerptalent. De provincie wil jonge bureaus een kans geven naam te maken en een object van nationaal belang te realiseren. Tien bureaus worden uitgenodigd een globale visie op de opgave te geven, waarna vier bureaus hun inzending uitwerken tot een schetsontwerp. Anne Holtrop wordt unaniem als winnaar gekozen. Volgens de jury heeft Holtrop een gedurfd en spannend ontwerp gemaakt dat de essentie van de ruimtelijke ingreep duidelijk maakt: ruimte uit een berg weghalen in plaats van bouwen. Het masterplan is opgesteld door Rapp + Rapp en West 8. De entreepartij is ontworpen door K2. Architectuur Lokaal adviseerde bij het opstellen van het reglement. De procedure is gepubliceerd als best practice van het Steunpunt Architectuuropdrachten & Ontwerpwedstrijden.

Basiskaart uit het Linieperspectief - Panorama Krayenhoff (2002, Eric Luiten, Peter Paul Witsen, Ed Joosting Bunk en Joost van Hezewijk). De visie Panorama Krayenhoff vormt de basis voor de bescherming en de ontwikkeling van de Waterlinie. Centraal in dit gebieds perspectief staat het bevorderen en ook bewaken van de samenhang bij het werken aan de linie.

2002-2003: Balkenende I

Staatssecretaris OCW: Cees van Leeuwen

Minister VROM: Henk Kamp

Minister V&W: Roelf de Boer

Minister LNV: Cees Veerman

Minister EZ: Herman Heinsbroek / Hans Hoogervorst

2003-2006: Balkenende II

Staatssecretaris OCW: Medy van der Laan

Minister VROM: Sybilla Dekker

Minister V&W: Karla Peijs

Minister LNV: Cees Veerman

Minister EZ: Laurens Jan Brinkhorst / Gerrit Zalm

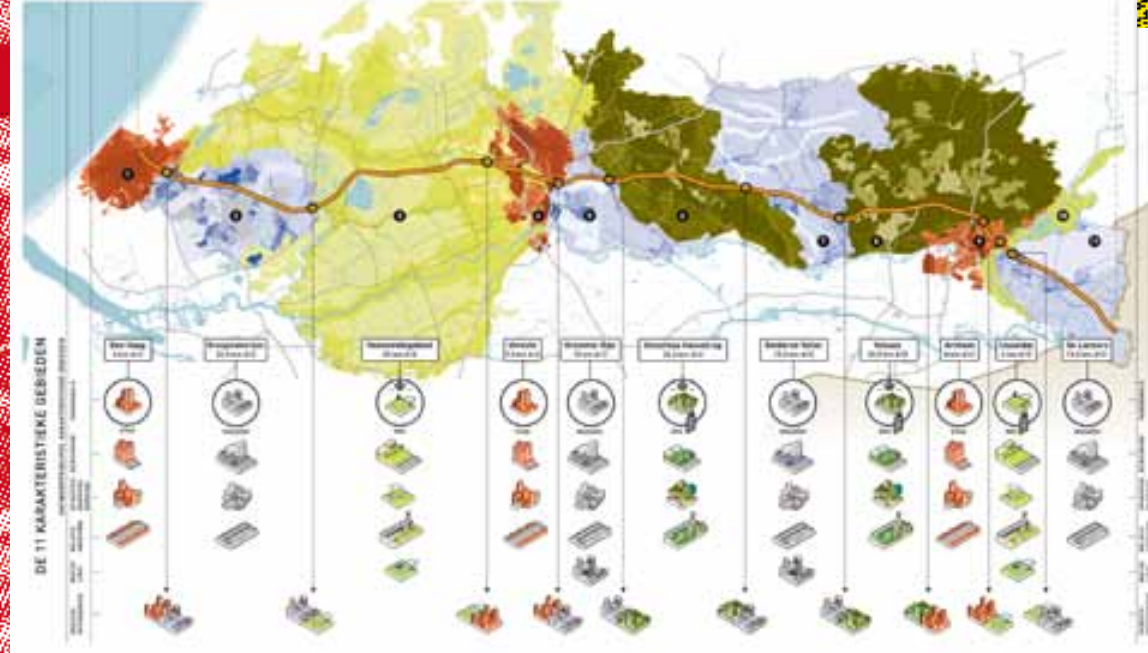
Groot Project ROB/RDMZ Sinds 2009 is de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, voorheen de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek en de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, gehuisvest in een nieuw gebouw in Amersfoort, dat in opdracht van de Rijksgebouwendienst is ontworpen door Juan Navarro Baldeweg.

© Ruben Schilperdijk, Cultuurhistorisch, foto van Cultuur.nl/Erasmus

ROUTEONTWERP VAN DE OMGEVING

Ontwerpprincipes voor de omgeving van de weg als positief of karakteristiek gebied

De A12 als Regenboogroute, die door elf kenmerkende Nederlandse landschappen voert. Het Routeontwerp poogt het besef van eenheid in verscheidenheid te versterken. Het routeontwerp moet samenhang en continuïteit in wegarchitectuur aanbrengen en de herkenbaarheid en het karakter van de snelwegomgeving vergroten. Met het Grote Project Routeontwerp A12 is beoogd de effectiviteit van het nationale mobiliteitsbeleid (doorstroming, verkeersveiligheid en betrouwbaarheid) te versterken en tegelijkertijd te werken aan de verbetering van de ruimtelijke kwaliteit van de weg en zijn omgeving. In 2005 wordt het interdepartementaal steunpunt Routeontwerp opgericht. Dit steunpunt is een kenniscentrum op het gebied van integraal en interdepartementaal werken aan mobiliteitsopgaven. In 2008 gaat het over in het Steunpunt gebiedsgericht werken, onder leiding van Rijkswaterstaat.

En de winnaar is:

Sinds 2003 wordt de Rijksprijs voor inspirerend opdrachtgeverschap aangeduid als de **GOUDEN PIRAMIDE**. De gefragmenteerde opzet wordt losgelaten en er wordt gekozen voor een integrale aanpak. De prijs bestaat uit een trofee (een ontwerp van Studio Bau Winkel), een plaquette en een bedrag van 50.000 euro. De beste inzendingen worden beschreven en geïllustreerd in een publicatie en er wordt een documentaire gemaakt over de genomineerde opdrachtgevers en hun project. De Gouden Piramide wordt jaarlijks uitgereikt en gaat afwisselend over architectuur en gebiedsontwikkeling. Voor elke prijsronde wordt een nieuwe jury door de minister van VROM (tegenwoordig IenM) benoemd. Voorzitter is de Rijksbouwmeester (zonder stemrecht). Ieder jurylid vertegenwoordigt een specifieke invalshoek: opdrachtgeverschap, ontwerp, provinciaal/lokaal bestuur, vakcritiek en algemene journalistiek. Criteria voor de beoordeling zijn het ontwerp- en bouwproces en de uiteindelijke kwaliteit. Op de oproep in 2003 reageren 116 opdrachtgevers. Opvallend in de inzendingen is het grote aantal particuliere woonhuizen (38).

Winnaar 2003: Vereniging Natuurmonumenten, Uitkijktoren Fochteloëren, architect D.A. de Haan. Volgens de jury is de uitkijktoren "van een grote, eenvoudige schoonheid" en is hier sprake van "een grote architectonische prestatie, die met relatief simpele middelen is behaald en waaraan de opdrachtgever, door geduld, souplesse en inlevingsvermogen aan de dag te leggen, veel heeft bijgedragen."

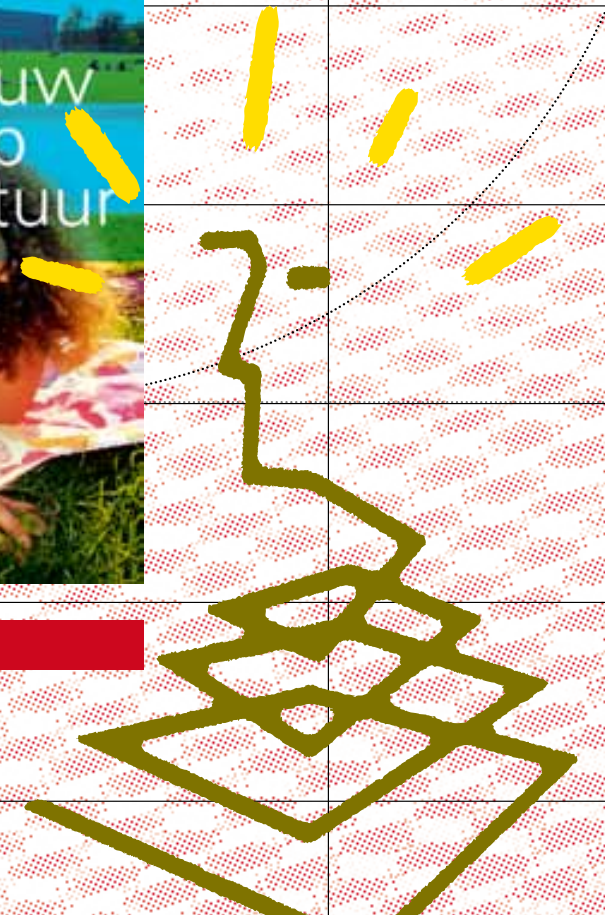
© Wilma Kuyvenhoven

Winnaar 2004: Stadsdeel Westerpark, Cultuurpark Westerpark Amsterdam, Architecten: Gustafson Porter, Mecanoo, De Architectengroep, N2 Architecten, Braaksma & Roos.

Vormgeving Gouden Piramide 2003-2010: Studio Bau Winkel, 2011-2016: Katja Hilberg.

BOUWEN

Stop de verrommeling!

2004-2008: MELIS CROUWEL RIJKSBOWWMEESTER

Mels Crouwel: "Er moet hernieuwde aandacht komen voor de vakinhoud, het integrale ontwerp, de kwaliteitsborging bij publiekprivate samenwerking en ontwerp voor water, infrastructuur en landschap. De ruimtelijke inrichting van Nederland moet een publieke zaak blijven, waarbinnen de centrale overheid een belangrijke rol moet blijven spelen, ook als voorbeeldige en ambitieuze opdrachtgever. Een eigenzinnig architectuurbeleid is daarbij van groot belang. Het bepaalt het succes van de Nederlandse architectuur, omdat die herkenbaar en zelfverzekerd is." (Interview Mels Crouwel, in Harm Tilman, 'De Rijksbouwmeester is de constante factor die het overzicht behoud', de Architect, 2004).

AFSLAGJE HIER, BAANTJE DAAR. "Wat ontbreekt is een visie van de rijksoverheid over hoe Nederland er in 2030 uit moet zien. En dan bedoel ik niet een blauwdruk, maar een richtinggevend idee. Waar gaan we nog bouwen." Een strikt economische benadering van de ruimtelijke ordening is "armoeedig" volgens Crouwel. "De ruimtelijke inrichting van Nederland is ook een cultuuroed." (Mels Crouwel in NRC Handelsblad, 4 februari 2007).

2005: HET STREVEN NAAR INTEGRALE PLANVORMING WORDT BELICHAAMD DOOR HET COLLEGE VAN RIJKSADVISEURS (CRA). Dirk Sijmons, Jan Brouwer en Fons Asselbergs worden respectievelijk benoemd als Rijksadviseur voor het Landschap, Rijksadviseur voor Infrastructuur en Rijksadviseur voor Cultureel Erfgoed. De adviseurs hebben een directe relatie met het departement dat de adviseur benoemt en betaalt (toen LNV, VenW en OCW). Het college adviseert zowel het eigen ministerie als het kabinet.

2006: CRA: Werfborstels in het Nederlandse landschap. Rijksadviseurs / Visies: een advies over het afslagenbeleid van windmolens in Nederland. Het plan om te integreren, waarbij windmolens kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van het landschap. Gepilot voor een nationaal plan windenergie. In het onderdeel visies geven vijf ontwerpers (MVRDV, NL Architects, stedenbouwkundige Ton Matton, Paul van Beek-Landschappen BMT en de bezitende kunstenaar Hans van Houelingen) hun visie op de problematiek. Het advies wordt op 15 juni 2007 uitgebracht aan drie ministers (Maria van der Hoeven (EZ), Jacqueline Cramer (VROM) en Gerda Verburg (LNV)) die in de Ridderzaal spraken over een verbod van de hoeveelheid windenergie op land en een forse uitbreiding ervan bepleiten. De visie windmolenvisie van NL Architects, een herinterpretatie van het proces van oplichting, levert een maat op met meerdere turbines.

VISITEKAARTJES VOOR NEDERLAND Midden jaren negentig start het ministerie van Buitenlandse Zaken een bouwprogramma (verbouwingen en nieuwbouw) voor ambassadegebouwen en residenties. In het programma wordt het belang van ambassades als 'het visitekaartje van Nederland' benadrukt: "een kans om de Nederlandse cultuur in te zetten als exportproduct." Architectuur wordt gezien als een belangrijke exponent van representatie. Verbouwingen en nieuwbouw worden opgevat als integrale opgaven: ze omvatten het exterieur, het interieur, de tuin en het omliggende landschap, kunst en design. Gestreefd wordt naar het uitdragen van het nationale cultuuroed en respect hebben voor de lokale context. Voor de bouw wordt samenwerkt met lokale partijen. Tussen 2000 en 2005 zijn er verschillende nieuwe ambassadegebouwen en residenties bijgekomen, onder andere in Kiev (AtelierPro), Dakar (de ArchitectenCie), Cairo (Teun Koolhaas), Berlijn (Rem Koolhaas), Maputo (Claus en Kaan), Warschau (Erick van Egeraat), Bangkok (Hubert-Jan Henket) en China (Dirk-Jan Postel). Maxime Verhagen minister van Buitenlandse Zaken: "De ambassade is altijd met zorg functioneel vormgegeven, met vaak originele elementen in architectuur en inrichting. Het Nederlandse gevoel dat onze ambassadegebouwen oproepen, laat zich volgens mij het beste omschrijven als balans tussen ordening en creativiteit met een lijke humor en durf." (Sander Grip, Ver bouwen. De huisvesting van de Nederlandse diplomatieke vertegenwoordiging, 2009. De publicatie is ondersteund vanuit het Actieprogramma Ruimte en Cultuur.)

13 april 2013: Opening nieuwe Rijksmuseum Amsterdam: museum voor de bezoeker van de 21ste eeuw. Het Rijksmuseum, ontworpen door P.J.H. Cuypers en in 1885 in gebruik genomen, is onder het motto 'Verder met Cuypers' gerenoveerd. De oorspronkelijke structuur is erop. De bebouwingen zijn uit de binnenbeleving vervoerd en vervangen door een atrium in twee delen die onder de onderdoorgang met elkaar is verbonden. Binnen zijn monumentale details teruggebracht en is het gebouw levengevoerd. Het project was een pilot op het gebied van bouwhistorisch onderzoek (het zo objectief mogelijk formuleren van een cultuurhistorische waardering). Hoofearchitecten voor de renovatie zijn de Spaanse architecten Antonio Cruz en Jano Cruz. Cruz & Ortiz zijn door een commissie onder voorzitterschap van Rijksbouwmeester Coenen gekozen om hun pure opvattingen over architectuur en om hun uitstekende oplossingen voor de bouwkundige en logistische uitdagingen van dit project. De muzikale ontwerper Jean-Michel Wilmotte uit Parijs heeft de zalen van het Rijksmuseum ingericht.

2009: Schoonmaken gevel. 2005: Start renovatie van het Koninklijk Paleis op de Dam. Amsterdam (Jacob van Campen, 1648-1649) door Rijksgebouwendienst. Top-100 monument en onderdeel van een beschermd stadsgezicht. De Nederlandse ambassade in Addis Abeba, Ethiopie (2008) ontworpen in de 2009 de Raja Khatun Award voor architectuur. Dit is een driejaarlijkse prijs voor projecten die zich onderscheiden op het gebied van architectuur, restauratie en landschap in de islamitische wereld. De prijs, in 1977 ingesteld door Qina Hoopheid de Aga Khan, wordt uitgereikt aan de Nederlandse architecten Dick van Gemen en Bjarne Mastenbroek samen met de architecten van ABBA Architects uit Ethiopie. De jury: "The guiding principle in the construction of the Royal Netherlands Embassy in Addis Abeba was a respect for place while addressing the functional requirements of a working embassy, resulting in a contemporary structure that fully engages its local environment."

En de winnaar is:

In 2007 wint de gemeente Enschede de Gouden Piramide 2007 voor de wederopbouw en herstructurering van Roombeek, de wijk die op 13 mei 2000 door een vuurwerkkramp werd getroffen. De jury oordeelt: "Zelden werd bij het opbouwen van een wijk stedenbouwkundig zoveel geprobeerd. Alles begon met het instellen van een daadkrachtig projectbureau, direct in de wijk. Vervolgens werd een veelheid aan ideeën tot ontwikkeling gebracht: de introductie van verschillende vormen van particulier opdrachtgeverschap, de openbare ruimte kreeg een centrale plaats, een geraffineerd systeem van beeldregie werd ontwikkeld, er werd plaats gemaakt voor belangwekkende architectuur en de 'inweving' van nieuwe culturele voorzieningen."

Winnaar 2006: Samenlezen Wierden, een woonwijk in Nederland, gemeente Oostvaardersplassen, BAA, Vastgoed en Geveke Bouw, De Blauwe Stad Groningen, De Zwarte Hand, Inraplus / DHX. Winnaar 2004: Edwin Duijnhoff Projectontwikkeling B.V. met Bollenk Brouwer, AVG Architecten, Verbeek en Bollenk, landschapsarchitecten. Winnaar 2007: Gemeente Enschede, ruimtelijk en gebied met het gelijkaardige project in Heteren, Nieuwlands Rijck Architecten.

2006-2007: Balkenende III
Minister OCW: Maria van der Hoeven
Minister VROM: Sybilla Dekker / Pieter Winsemius
Minister LNV: Cees Veerman
Minister V&W: Camiel Eurlings
Minister EZ: Joop Wijn
Minister Defensie: Henk Kamp
Minister Buitenlandse Zaken: Ben Bot

2007-2010: Balkenende IV
Minister OCW: Ronald Plasterk / André Rouvoet
Minister VROM: Jacqueline Cramer / Tineke Huizinga
Minister LNV: Gerda Verburg
Minister V&W: Camiel Eurlings
Minister EZ: Maria van der Hoeven
Minister Defensie: Eimert van Middelkoop
Minister Buitenlandse Zaken: Maxime Verhagen

2006: Europese Landscapsconventie (ELC), ook wel bekend als de Conventie van Florence (2000), wordt door Nederland ondertekend. Met de ondertekening van de conventie is ook Nederland verplicht het begrip 'landscappen' in wetgeving te erkennen als essentieel onderdeel van de omgeving van mensen. Op alle bestuurlijk niveaus moet landschapsbeleid geïmplementeerd worden, waarbij het beleid gericht is op bescherming, beheer en ontwikkeling. Dit moet in samenspraak met de bevolking.

2007: Ministeries van V&W en VROM lanceren het Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MIRT) om de samenhang in ruimtelijke opgaven te markeren. MIRT gaat uit van het verbinden van mobiliteit, economie, wonen, water, recreatie en natuur, met als doel het bereiken van meer ruimtelijke kwaliteit. Een van de belangrijkste acties onder het speerpunt 'Deelweg Nieuw' is de architectuurrol in het structureel veranderen van ontwerp in het MIRT. De Rijksadviseur voor de Infrastructuur speelt hierbij een cruciale rol. Het programma bevat projecten waarbij het rijk financieel is betrokken of waarbij het rijk optreedt als subsidieverstrekter aan decentrale overheden. Infrastructuur en ruimtelijke opgaven worden gekoppeld om te werken aan het verbeteren van bereikbaarheid en de kwaliteit van de leefomgeving.

2007: start Ruimte voor de Rivier: programma om oplossingen aan te dragen voor het voorkomen van overstromingen, die tevens de ruimtelijke kwaliteit van het gebied verbeteren. De traditionele aanpak van dijkerhogingen wordt vervangen door een aanpak die meer ruimte geeft aan het water (nevengeulen en overloopgebieden). Veiligheid wordt verbonden met natuurontwikkeling, recreatievoorzieningen, landschapsvorming en verstedelijking. Twee doelstellingen: waterveiligheid en ruimtelijke kwaliteit. Provincies, gemeenten, waterschappen en Rijkswaterstaat voeren het programma, bestaande uit 34 deelprojecten, uit. Vanaf het begin is een kwaliteitsdeem berekend: het G-team dat bestaat uit verschillende disciplines, waaronder de Rijksadviseur voor het Landschap, speelt een belangrijke rol in de kwaliteitsborging die zich richt op het verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit. Het team maakt zelf geen plannen maar geeft geraad en ongevaagd advies.

2008: Agentschap Landschap. Landschappelijk verantwoord ondernemen voor iedereen (LNV en VROM) verschijnt. Motto: Samen werken, samen leven; naar het motto van het kabinet. Overheid en samenleving zijn samen verantwoordelijk.

2008: Eerste Internationale Landscapsstrategie in Apeldoorn Herinrichting en Transformatie, een 100 dagen durende manifestatie over tuin- en landschapsarchitectuur met veel aandacht voor de culturele waarde van landschap in verschillende tentoonstellingen, symposia, lezingen, debatten en workshops. Zo zijn er in De Nottenfabriek twee tentoonstellingen te zien. Onzichtbaar werk, een dubbeltentoonstelling over landschapsarchitect Michael van Geesel en zijn leerse vakgenoot Patrick McCabe, en Power of Place, voortgekomen uit de studietoets van het Fonds BKVB naar de Verenigde Staten. Op 40 grote billboards wordt een canon van het Nederlandse landschap gepresenteerd, geselecteerd door Rijksadviseur Dirk Sijmons.

1 juli 2008: Nieuwe Wro (Wet ruimtelijke ordening). Rijk, provincie en gemeente verlaten hun ruimtelijke ambities in structuurvisies.

2004: Ter gelegenheid van het 200-jarig bestaan van de Rijksbouwmeester markeert het kunstenaarsduo Zeger Reyers en Pieter van Splunter (BR005) het VROM-gebouw met zwarte stippen. Dit tijdelijk kunstwerk symboliseert het waakzame oog van de Rijksbouwmeester. De veelvoud aan stippen aangebracht op de buitenkant van het gebouw leveren associaties op met vergrotende en verklappende waakzame oogopsluiten, nabij van feitelijke champagne of ommekeerde kigaten.

2007: Juwelen voor de Waal, het meest complexe project binnen het programma Ruimte voor de Rivier. Door het verleggen van de dijk en het graven van een nevengeul (waterhoofden) met project is de Waal ontlast, een rivierpark dat door middel van drie bruggen (twee nieuwe bruggen en een verlenging van de Waalbrug - is verbonden met Nijmegen-Noord - is 1.400 meter lange kademuur, afgewerkt als schone kade, vormt samen met de groene kade aan de oostkant de nieuwe waterkering. Het project is een samenwerking tussen de gemeente Nijmegen (luivorder) de provincie Gelderland, het waterschap Rivierland en Rijkswaterstaat. Ontwerpers: Ontwerpteam Gemeente Nijmegen, Geert de Vries, Jan Brouwer, Mathieu Schouten i.s.m. Bureau Strooming, HKS-landschapsarchitecten, NB-Broek, Zwarts en Lensma architecten, Next architecten, Arjan Karszen en Tjib Jaspers, Bouwlandbouw/DFW.

NOTA 4. ACTIEPROGRAMMA RUIMTE EN CULTUUR - ARCHITECTUUR- EN BELVEDEREBELEID

BOUWEN STOP DE VERROMMELING!

BOUWEN

Stop de verrommeling!

© Marcel Kentin

2005: Europese Landschapsconventie (ELC), ook wel bekend als de Conventie van Florence (2000), wordt door Nederland ondertekend. Met de ondertekening van de conventie is ook Nederland verplicht het begrip 'landschappen' in wetgeving te erkennen als essentieel onderdeel van de omgeving van mensen. Op alle bestuurlijk niveaus moet landschapsbeleid geformuleerd en geïmplementeerd worden, waarbij het beleid gericht is op bescherming, beheer en ontwikkeling. Dit moet in samenspraak met de bevolking.

2007: Ministeries van V&W en VROM lanceren het Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MIRT) om de samenhang in ruimtelijke opgaven te markeren. MIRT gaat uit van het verbinden van mobiliteit, economie, wonen, water, recreatie en natuur, met als doel het bereiken van meer ruimtelijke kwaliteit. Een van de belangrijkste acties onder het speerpunt 'Ontwerp Voorop' in de architectuurnota is het structureel verankeren van ontwerp in het MIRT. De Rijksadviseur voor de Infrastructuur speelt hierbij een cruciale rol. Het programma bevat projecten waarbij het rijk financieel is betrokken of waarbij het rijk optreedt als subsidieverlener aan decentrale overheden. Infrastructuur en ruimtelijke opgaven worden gekoppeld om te werken aan het verbeteren van bereikbaarheid en de kwaliteit van de leefomgeving.

2007: start Ruimte voor de Rivier: programma om oplossingen aan te dragen voor het voorkomen van overstromingen, die tevens de ruimtelijke kwaliteit van het gebied versterken. De traditionele aanpak van dijkverhogingen wordt vervangen door een aanpak die meer ruimte geeft aan het water (nevengeulen en overloopgebieden). Veiligheid wordt verbonden met natuurontwikkeling, recreatievoorzieningen, landschapsvorming en verstedelijking. Twee doelstellingen: waterveiligheid en ruimtelijke kwaliteit. Provincies, gemeenten, waterschappen en Rijkswaterstaat voeren het programma, bestaande uit 34 deelprojecten, uit. Vanaf het begin is een kwaliteitsteam betrokken: het Q-team dat bestaat uit onafhankelijke deskundigen, waaronder de Rijksadviseur voor het Landschap, speelt een belangrijke rol in de kwaliteitsborging die zich richt op het verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit. Het team maakt zelf geen plannen maar geeft gevraagd en ongevraagd advies.

2008: Agenda Landschap. Landschappelijk verantwoord ondernemen voor iedereen (LNV en VROM) verschijnt. Motto: 'Samen werken, samen leven', naar het motto van het kabinet. Overheid en samenleving zijn samen verantwoordelijk.

2008: Eerste Internationale Landschapstriennale in Apeldoorn Herinnering en Transformatie; een 100 dagen durende manifestatie over tuin- en landschapsarchitectuur met veel aandacht voor de culturele waarde van het landschap in verschillende tentoonstellingen, symposia, lezingen, debatten en workshops. Zo zijn er in De Nettenfabriek twee tentoonstellingen te zien: Onzichtbaar werk, een dubbeltentoonstelling over landschapsarchitect Michael van Gessel en zijn Ierse vakgenoot Patrick McCabe, en Power of Place, voortgekomen uit de studiereis van het Fonds BKVB naar de Verenigde Staten. Op 60 grote billboards wordt een canon van het Nederlandse landschap gepresenteerd, geselecteerd door Rijksadviseur Dirk Sijmons.

1 juli 2008: Nieuwe Wro (Wet ruimtelijke ordening): Rijk, provincie en gemeente vertalen hun ruimtelijke ambities in structuurvisies.

2004-2008: MELS CROUWEL

RIJKSBOUWMEESTER

Mels Crouwel: "Er moet hernieuwde aandacht komen voor de vakinhoud, het integrale ontwerp, de kwaliteitsborging bij publiek-private samenwerking en ontwerp voor water, infrastructuur en landschap. De ruimtelijke inrichting van Nederland moet een publieke zaak blijven, waarbinnen de centrale overheid een belangrijke rol moet blijven spelen, ook als voorbeeldige en ambitieuze opdrachtgever. Een eigenzinnig architectuurbeleid is daarbij van groot belang. Het bepaalt het succes van de Nederlandse architectuur, omdat die herkenbaar en zelfverzekerd is." (Interview Mels Crouwel, in Harm Tilman, 'De Rijksbouwmeester is de constante factor die het overzicht behoud', de Architect, 2004).

AFSLAGJE HIER, BAANTJE DAAR.

"Wat ontbreekt is een visie van de rijksoverheid over hoe Nederland er in 2030 uit moet zien. En dan bedoel ik niet een blauwdruk, maar een richtinggevend idee. Waar gaan we nog bouwen." Een strikt economische benadering van de ruimtelijke ordening is "armoedig" volgens Crouwel. "De ruimtelijke inrichting van Nederland is ook een cultuuroed." (Mels Crouwel in NRC Handelsblad, 4 februari 2007).

2005: HET STREVEN NAAR INTEGRALE PLANVORMING

WORDT BELICHAAMD DOOR HET COLLEGE VAN RIJKSADVISEURS (CRA).

Dirk Sijmons, Jan Brouwer en Fons Asselbergs worden respectievelijk benoemd als Rijksadviseur voor het Landschap, Rijksadviseur voor Infrastructuur en Rijksadviseur voor Cultureel Erfgoed. De adviseurs hebben een directe relatie met het departement dat de adviseur benoemt en betaalt (toen LNV, VenW en OCW). Het college adviseert zowel het eigen ministerie als het kabinet.

© NL Architects

2006: CRA: Windturbines in het Nederlandse landschap - Advies / Achtergronden / Visies; een advies over het plaatsingsbeleid van windmolens in Nederland. Het plaatsen is integraal gezien, waarbij windmolens kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van het landschap. Gepleit wordt voor een nationaal plan windenergie. In het onderdeel visies geven vijf ontwerpers (MVRDV, NL Architects, stedenbouwkundige Ton Matton, Paul van Beek Landschappen BNT en de beeldend kunstenaar Hans van Houwelingen) hun visie op de problematiek. Het advies wordt op 15 juni 2007 uitgereikt aan drie ministers (Maria van der Hoeven (EZ), Jacqueline Cramer (VROM) en Gerda Verburg (LNV)) die in de Ridderzaal spreken over een verdubbeling van de hoeveelheid windenergie op land en een forse uitbreiding ervan bepleiten. De visie wwwindmills van NL Architects, een herinterpretatie van het proces van opschaling, levert een mast op met meerdere turbines.

2006-2007: Balkenende III

Minister OCW: Maria van der Hoeven

Minister VROM: Sybilla Dekker /

Pieter Winsemius

Minister LNV: Cees Veerman

Minister V&W: Camiel Eurlings

Minister EZ: Joop Wijn

Minister Defensie: Henk Kamp

Minister Buitenlandse Zaken: Ben Bot

2007-2010: Balkenende IV

Minister OCW: Ronald Plasterk /

André Rouvoet

Minister VROM: Jacqueline Cramer /

Tineke Huizinga

Minister LNV: Gerda Verburg

Minister V&W: Camiel Eurlings

Minister EZ: Maria van der Hoeven

Minister Defensie: Eimert van Middelkoop

Minister Buitenlandse Zaken: Maxime Verhagen

2006: Ter gelegenheid van het 200-jarig bestaan van de Rijksbouwmeester markeert het kunstenaarsduo Zeger Reyers en Pietertje van Splunter (BROOS) het VROM-gebouw met 'zwarte stippen'. Dit tijdelijk kunstwerk symboliseert het waakzame oog van de Rijksbouwmeester. De veelvoud aan stippen aangebracht op de buitenkant van het gebouw leveren associaties op met vergrotende en verkleinende waakzame oogpupillen, bubbels van feestelijke champagne of immense kijkgaten.

© Zeger Reyers en Don Wijs

2007: Ruimte voor de Waal; het meest complexe project binnen het programma Ruimte voor de Rivier. Door het verleggen van de dijk en het graven van een nevengeul (waterhuiskundige maatregelen) is een langgerekt eiland in de Waal ontstaan; een rivierpark dat door middel van drie bruggen - twee nieuwe bruggen en een verlenging van de Waalbrug - is verbonden met Nijmegen-Noord. Een 1.600 meter lange kademuur, afgewerkt als schuine kade, vormt samen met de groene kade aan de oostkant de nieuwe waterkering. Het project is een samenwerking tussen de gemeente Nijmegen (uitvoerder), de provincie Gelderland, het waterschap Rivierland en Rijkswaterstaat. Ontwerpers: Ontwerpteam Gemeente Nijmegen; Geert de Vries, Jan Brouwer, Mathieu Schouten i.s.m. bureau Stroming, HNS-landschapsarchitecten, NP-Bridging, Zwarts en Jansma architecten, Next architecten, Arjan Karssen en Thijs Asselbergs, RoyalHaskoningDHV.

© Rijkswaterstaat / Johan Roerink

VISITEKAARTJES VOOR NEDERLAND Midden jaren negentig start het ministerie van Buitenlandse Zaken een bouwprogramma (verbouwingen en nieuwbouw) voor ambassadegebouwen en residenties. In het programma wordt het belang van ambassades als 'het visitekaartje van Nederland' benadrukt: "een kans om de Nederlandse cultuur in te zetten als exportproduct." Architectuur wordt gezien als een belangrijke exponent van representatie. Verbouwingen en nieuwbouw worden opgevat als integrale opgaven: ze omvatten het exterieur, het interieur, de tuin en het omliggende landschap, kunst en design. Gestreefd wordt naar het uitdragen van het nationale cultuurgoed en respect hebben voor de lokale context. Voor de bouw wordt samenwerkt met lokale partijen. Tussen 2000 en 2005 zijn er verschillende nieuwe ambassadegebouwen en residenties bijgekomen, onder andere in Kiev (AtelierPro), Dakar (de ArchitectenCie), Caïro (Teun Koolhaas), Berlijn (Rem Koolhaas), Maputo (Claus en Kaan), Warschau (Erick van Egeraat), Bangkok (Hubert-Jan Henket) en China (Dirk-Jan Postel). Maxime Verhagen minister van Buitenlandse Zaken: "De ambassade is altijd met zorg functioneel vormgegeven, met vaak originele elementen in architectuur en inrichting. Het Nederlandse gevoel dat onze ambassadegebouwen oproepen, laat zich volgens mij het beste omschrijven als balans tussen ordening en creativiteit met een likje humor en durf." (Sander Grip, *Ver bouwen. De huisvesting van de Nederlandse diplomatieke vertegenwoordiging*, 2009. De publicatie is ondersteund vanuit het Actieprogramma Ruimte en Cultuur.)

13 april 2013: Opening nieuwe Rijksmuseum Amsterdam: museum voor de bezoeker van de 21ste eeuw. Het Rijksmuseum, ontworpen door P.J.H. Cuypers en in 1885 in gebruik genomen, is onder het motto 'Verder met Cuypers' gerenoveerd. De oorspronkelijke structuur is terug. De bebouwingen zijn uit de binnenhoven verdwenen en vervangen door een atrium in twee delen die onder de onderdoorgang met elkaar is verbonden. Binnen zijn monumentale decoraties teruggebracht en is het gebouw tevens gemoderniseerd. Het project was een pilot op het gebied van bouwhistorisch onderzoek (het zo objectief mogelijk formuleren van een cultuurhistorische waardstelling). Hoofdarchitecten voor de renovatie zijn de Spaanse architecten Antonio Cruz en Antonio Ortiz. Cruz y Ortiz zijn door een commissie onder voorzitterschap van Rijksbouwmeester Coenen gekozen om hun pure opvattingen over architectuur en om hun uitstekende oplossingen voor de bouwkundige en logistieke uitdagingen van dit project. De museaal ontwerper Jean-Michael Wilmotte uit Parijs heeft de zalen van het Rijksmuseum ingericht.

2009: Schoonmaken gevel. 2005: Start renovatie van het Koninklijk Paleis op de Dam Amsterdam (Jacob van Campen, 1648-1665) door Rijksgebouwendienst. 'Top-100' monument en onderdeel van een beschermd stadsgezicht.

De Nederlandse ambassade in Addis Abeba, Ethiopië (2006) ontvangt in de 2007 de Aga Kahn Award voor architectuur. Dit is een driejaarlijkse prijs voor projecten die zich onderscheiden op het gebied van architectuur, restauratie en landschap in de islamitische wereld. De prijs, in 1977 ingesteld door Zijne Hoogheid de Aga Khan, wordt uitgereikt aan de Nederlandse architecten Dick van Gameren en Bjarne Mastenbroek samen met de architecten van ABBA Architects uit Ethiopië. De jury: "The guiding principle in the construction of the Royal Netherlands Embassy in Addis Ababa was a respect for place while addressing the functional requirements of a working embassy, resulting in a contemporary structure that fully engages its local environment."

En de winnaar is:

In 2007 wint de gemeente Enschede de Gouden Piramide 2007 voor de wederopbouw en herstructurering van Roombeek, de wijk die op 13 mei 2000 door een vuurwerkramp werd getroffen. De jury oordeelt: "Zelden werd bij het opbouwen van een wijk stedenbouwkundig zoveel geprobeerd. Alles begon met het instellen van een daadkrachtig projectbureau, direct in de wijk. Vervolgens werd een veelheid aan ideeën tot ontwikkeling gebracht: de introductie van verschillende vormen van particulier opdrachtgeverschap, de openbare ruimte kreeg een centrale plaats, een geraffineerd systeem van beeldregie werd ontwikkeld, er werd plaats gemaakt voor belangwekkende architectuur en de 'inweving' van nieuwe culturele voorzieningen."

Winnaar 2005: Gemeenten Winschoten, Scheemda, Reiderland, provincie Groningen, Ballast-Nedam, BAM Vastgoed en Geveke Bouw, De Blauwe Stad Groningen, De Zwarte Hond, Inraplus / DHV.

Winnaar 2006: Edwin Oostmeijer Projectontwikkeling bv, Het Bolwerk Utrecht, AWG Architecten, Veenbos en Bosch landschapsarchitecten.

Winnaar 2007: Gemeente Enschede, Roombeek, ruimtelijk ontwerp: Architecten Cie., gemeente Enschede, Buro Sant en Co; ontwerp gebouwen: diverse architecten.

Winnaar 2008: Stichting Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid met het gelijknamige project in Hilversum, Neutelings Riedijk Architecten.

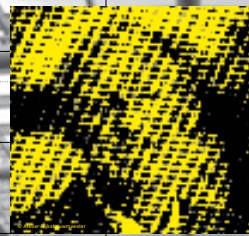

BOUWEN

Nederland wordt anders

In 2008 worden de leden van het CRA opgevolgd door Liesbeth van der Pol (Rijksbouwmeester), Ytte Feddes (Landschap), Ton Venhoeven (Infrastructuur) en Wim Eggenkamp (Cultureel Erfgoed).

In 2012 wordt de post Rijksadviseur voor Cultureel Erfgoed opgeheven. Vanaf juli 2012 bestaat het CRA, naast de Rijksbouwmeester, uit twee personen: een Rijksadviseur Landschap en Water (Eric Luiten) en een Rijksadviseur Infrastructuur en Stad (Rients Dijkstra).

2008-2011: LIESBETH VAN DER POL RIJKSBOWMEESTER Van der Pol start in 2009 Nederland wordt Anders als antwoord op de crisis. Het initiatief is een zoektocht naar creatief talent, nieuw elan en nieuwe werkvormen in de ruimtelijke sector. In 13 onderzoekslab buigen tweehonderd architecten zich over o.a. krimp en herbestemming van leegstaande kantoren en industrieel erfgoed.

In 2012 wordt de post Rijksadviseur voor Cultureel Erfgoed opgeheven. Vanaf juli 2012 bestaat het CRA, naast de Rijksbouwmeester, uit twee personen: een Rijksadviseur Landschap en Water (Eric Luiten) en een Rijksadviseur Infrastructuur en Stad (Rients Dijkstra).

2011-2014: FRITS VAN DONGEN RIJKSBOWMEESTER Van Dongen luidt noodklok leegstand; herbestemming is de grote opgave. "Het is tijd voor een grootschalige herbezinning. Ik wil werken aan een nieuwe bouwcultuur. We hebben gebouwen neergezet die alleen voor één ding geschikt waren en die gebouwen komen nu vrij. Laten we van die mogelijkheid gebruikmaken door op een radicaal andere manier na te denken over wonen in de meest brede zin van het woord." (Frits van Dongen, in *Het Financieel Dagblad*, 21 september 2013.) Volgens de Rijksbouwmeester zou het interessant zijn om de lege vierkante meters, vooral aan de randen van grote steden, aan te wenden voor stadslandbouw. Hightech boerderijen, die de stad van eigen groente en fruit kunnen voorzien, zodat we deze producten niet meer uit Zuid-Europa of Zuid-Amerika hoeven te halen. Urban farming, of stadslandbouw, is een van de mogelijke innovaties; een overgewaarde trend uit de Verenigde Staten. Aan dit onderwerp wordt onder meer nader onderzoek verricht door het Young Innovators project, opgezet door het College van Rijksadviseurs in 2014 en bedoeld om jonge, talentvolle ontwerpers te betrekken bij het vormgeven aan de Nieuwe Bouwcultuur. De Nieuwe Bouwcultuur staat voor nieuwe integrale opgaven (niet alleen ruimtelijk, maar ook sociaal en economisch) en een nieuwe aanpak van de opgaven.

nederlandwordtanders.nl
powered by rijksbouwmeester
Ontwerp logo: Maurits de Bruijn

2009: Oplevering ministerie van Financiën in Den Haag. De transformatie van het ministerie (Ja Vlegter en Marij Bulken, 1979) is het eerste rijksbouwingsproject in Nederland dat wordt uitgevoerd via public-private samenwerking (ppp). De gekozen ppp-vorm is een DBFM-contract. Design, Build, Finance, Maintain en Operate. Ontwerp, bouw, financieren, onderhoud en exploitatie op korte, als één geheel voor een periode van 25 jaar na oplevering aanbested met een private partij. Dit om kosten te besparen. De transformatie (start 2004) is uitgevoerd door het consortium Safire, een team met onder meer een ontwikkelaar, aannemers, investeerder en MVA Meyer en Van Schooten Architecten.

2010: Opheffing VRDM. Wonen, Wijken en Integratie en de Rijksbouwmeester, inclusief de Rijksbouwmeester, krijgen ondanks bij het ministerie van Binnenlandse Zaken, Milieu en Ruimtelijke Ordening verhuizen naar het nieuwe ministerie Infrastructuur en Milieu (IMM). Vanaf 2010: Ministerie Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (EL&I), vanaf 2012: ministerie van Economische Zaken.

2011: Eerste Internationale Biennale Herbestemming & Leegstand, een initiatief van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en de gemeenten Amsterdam en Maastricht. Doel: stimuleren ontwikkeling van nieuwe analyses en oplossingen voor leegstand en herbestemming.

2010: Opa Een choreografie voor 1000 mensen. De opgave voor duurzame energie opgewekt door windmolens is zo groot dat deze het lokale schaalniveau ontstijgt. Mede vanwege de decentrale opwekking van energie moet ook het netwerk van hoogspanningslijnen worden uitgebreid en geoptimaliseerd. De choreografie is een ontwerpproject naar de inpassing van 1000 megawattturbines, die samen met de provinciale bouwmeesters van de zes windrijke kustprovincies is uitgevoerd n.a.v. het voornemen van het vorige kabinet om 4000 megawatt windenergie op land realiseren. Omgekeerd betekent dat 1000 molens van 120 meter hoog met wielen van 60 meter. De maat van deze turbines is eigenlijk niet verenigbaar met het Nederlandse landschap, maar door de combinatie van windparken met grote, nieuwe en technische landschapsoptimalisatie (waterdalen, dijken en havens en nieuw ingeplooid land) ontstaat een passende samenhang tussen maat, schaal en identiteit van deze landschappen en de windturbines; het worden "bakens aan de kust", aldus Ytte Feddes. Visualisatie van mogelijke windopstelling op de Maasvlakte, gemaakt door AS2TUDIO.

2011: CRA: Architectuur Nul Ambitiesdocument bekostigd Architectuurbeleid (in opdracht van IMM). Het CRA ziet een rol voor lokale architectuurcentra, provinciale ateliers voor ruimtelijke kwaliteit, stads- en provinciaal bouwmeesters een rol bij het ondersteunen van de decentralisatie van het ruimtelijk beleid. Het ontwerp kan een verbindende en innovatieve rol spelen. Het kan samenhang tussen diverse, op het eerst oog misschien tegenstrijdige, belangen bevorderen. "De rol van het ontwerp kan (...) gedefinieerd worden als integrerend, gericht op oplossingen, grenzen opzoekend van wat kan en niet kan en beeldend in aanpak. ... Het ontwerp is dus meer dan tekenen; het inspireert, introvert en fungeert als communicatiemiddel om door middel van slimme functiecombinaties tot maatschappelijke en economische waardevermeerdering te komen."

2012: Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte (SVIR) ziet het ICM. Centraal staan o.a. de internationale concurrentiepositie, de bereikbaarheid en transport, duurzame energie en klimaatverandering. Het woonlocatie-beleid wordt overgeleten aan provincies en gemeenten en nationale landschappen worden ingezet. Het verduurzamen (UNESCO) blijft een nationale zaak. Het slimken van de Ecologische Hoofdstructuur wordt overgeleten aan andere overheden. Het Rijk heeft geen zelfstandig landschapsbeleid meer.

Rijksbouwmeester van der Pol doet aanbestedingen voor opdrachtgevers die meer betrokken zijn in de realisatie van de Scholenbouwwaarder (2011), een uitkomst uit een van de ontwerp labs van het programma 'Nederland wordt Anders'. De basis hiervoor vormde het advies Goed en gezond, scholenbouw in opdracht van de Atelier Rijksbouwmeester in 2009 in samenwerking met de minister van Binnenlandse Zaken en de staatssecretaris van Onderwijs. Aanleiding hiervoor is het debat in de Tweede Kamer over het armbreukende karakter van basisscholen (2008). Een deel van de aanbevelingen is gerealiseerd, zoals aanpassingen in het Bouwbesluit en een nationaal kenniscentrum in de vorm van Ruimte OK (een vervolg op het tijdelijke Service Centrum Scholenbouw dat vooral gericht was op Europese aanbesteding). De Scholenbouwwaarder is een hulpmiddel voor opdrachtgevers voor de nieuwbouw of verbouw van schoolgebouwen. Behalve het toegankelijk maken van tal van gestaagde voorbeelden van verbouwde scholen is er een analyse gemaakt van de meest voorkomende knelpunten bij renovatie, voorzien van tips voor de aanpak daarvan. Duidelijk wordt dat investeringskosten voor een gebouw niets zeggen over de kosten van de totale levensduur. Zo kan de ambitie duurzaamheid invloed hebben op de totale kosten, maar wel betere voorkeuren en behoeven voor voorkeuren plaatsen. In 2015 verschijnt het vervolg, de Scholenbouwatlas, een handboek voor het verbouwen van basisscholen en kindertehuizen, tot stand gekomen met steun van het Atelier Rijksbouwmeester en het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie.

2010: H-team opgericht door Rijksadviseur Cultureel Erfgoed Wim Eggenkamp, een denktank, bestaande uit deskundigen van verschillende disciplines, die grip wil krijgen op de problemen rond herbestemming. Onder meer onderzoek naar onderwijsoptimalisatie, die voor het overgrote deel gericht zijn op nieuwbouw.

En de winnaar is:

BASISSCHOOL ST. PLECHMUS IS DE EERSTE SCHOOL IN NEDERLAND DIE IS GEHUISVEST IN EEN VOORMALIGE KERK. De karakteristieke Hellige Hartkerk, een ontwerp van Johannes Sluijmer uit 1954, is behouden. De nieuwe functie als brede school doet recht aan de positie van het kerkgebouw in de wijk. Het ontwerp van Ronald Olthoff kwam tot stand in nauwe samenwerking met Anneke Kuipers, directeur van de school en vormde een belangrijk argument om iedereen te overtuigen van het onorthodoxe plan.

Winnaar 2009: De Key/De Principaal, Tals en gemeente Nijmegen, Dobbelaars in Nijmegen, ruimtelijk ontwerp: Architectenbureau Marjan Röhmer, Jorf den Hollander, gemeente Nijmegen, gebouwen: Architectenbureau Marjan Röhmer, dak architecten.

Winnaar 2010: Dr. Schaepmanmichiel en gemeente Hengelo, basisschool St. Plechmus, Ronald Olthoff en Leah Kappeelhof, Seckel, van den Dobbelaars architecten.

Winnaar 2012: Nederlands Instituut voor Ecologie te Wageningen, voor gelijknamig instituut, Claus en Kaan Architecten.

Winnaar 2013: Heijmans Vastgoed, Het Funke Amsterdam, ruimtelijk ontwerp: Architecten Cie / Landlab, gebouwen: Claus & Kaan, DNV, Dick van Bovenen, Gortis & Schouten, Architecten Cie / M. Kuiper/Comptogon, van Sassebom en Van Veen.

NOTA 5. EEN CULTUUR VAN ONTWERPEN - VISIE ARCHITECTUUR EN RUIMTELIJK ONTWERP

BOUWEN

NEDERLAND WORDT ANDERS

BOUWEN

Nederland wordt anders

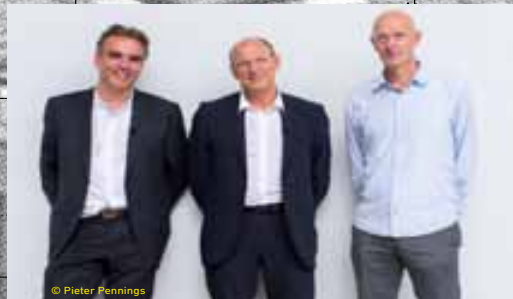

2008-2011: LIESBETH VAN DER POL

RIJKSBOUWMEESTER Van der Pol start in 2009 *Nederland wordt Anders* als antwoord op de crisis. Het initiatief is een zoektocht naar creatief talent, nieuw elan en nieuwe werkvormen in de ruimtelijke sector. In 13 onderzoekslab buigen tweehonderd architecten zich over o.a. krimp en herbestemming van leegstaande kantoren en industrieel erfgoed.

In 2008 worden de leden van het CRA opgevolgd door Liesbeth van der Pol (Rijksbouwmeester), Ytje Feddes (Landschap), Ton Venhoeven (Infrastructuur) en Wim Eggenkamp (Cultureel Erfgoed).

In 2012 wordt de post Rijksadviseur voor Cultureel Erfgoed opgeheven. Vanaf juli 2012 bestaat het CRA, naast de Rijksbouwmeester, uit twee personen: een Rijksadviseur Landschap en Water (Eric Luiten) en een Rijksadviseur Infrastructuur en Stad (Rients Dijkstra).

2009: Oplevering ministerie van Financiën in Den Haag. De transformatie van het ministerie (Jo Vegter en Mart Bolten, 1979) is het eerste rijkshuisvestingsproject in Nederland dat wordt uitgevoerd via publiek-private samenwerking (pps). De gekozen pps-vorm is een DBFMO-contract: Design, Build, Finance, Maintain en Operate. Ontwerp, bouw, financiering, onderhoud en exploitatie zijn hierbij als één geheel voor een periode van 25 jaar na oplevering aanbesteed aan een private partij. Dit om kosten te besparen. De transformatie (start 2004) is uitgevoerd door het consortium Safire, een team met onder meer een ontwikkelaar, aannemers, investeerder en MVSA Meyer en Van Schooten Architecten.

2011-2014: FRITS VAN DONGEN

RIJKSBOUWMEESTER Van Dongen luidt noodklok leegstand; herbestemming is de grote opgave. "Het is tijd voor een grootschalige herbezinning. Ik wil werken aan een nieuwe bouwcultuur. We hebben gebouwen neergezet die alleen voor één ding geschikt waren en die gebouwen komen nu vrij. Laten we van die mogelijkheid gebruikmaken door op een radicaal andere manier na te denken over wonen in de meest brede zin van het woord." (Frits van Dongen, in *Het Financiële Dagblad*, 21 september 2013.) Volgens de Rijksbouwmeester zou het interessant zijn om de lege vierkante meters, vooral aan de randen van grote steden, aan te wenden voor stadslandbouw. Hightech boerderijen, die de stad van eigen groente en fruit kunnen voorzien, zodat we deze producten niet meer uit Zuid-Europa of Zuid-Amerika hoeven te halen. Urban farming, of stadslandbouw, is een van de mogelijke innovaties; een overgewaarde trend uit de Verenigde Staten. Aan dit onderwerp wordt onder meer nader onderzoek verricht door het Young Innovators project, opgezet door het College van Rijksadviseurs in 2014 en bedoeld om jonge, talentvolle ontwerpers te betrekken bij het vormgeven aan de Nieuwe Bouwcultuur. De Nieuwe Bouwcultuur staat voor nieuwe integrale opgaven (niet alleen ruimtelijk, maar ook

2010-2012: Rutte I

Minister OCW: Marja van Bijsterveld
Staatssecretaris OCW: Halbe Zijlstra
Minister IenM: Melanie Schultz van Haegen
Minister BZK: Piet Hein Donner / Liesbeth Spies
Minister Economische Zaken, Landbouw en Innovatie: Maxime Verhagen

2012-2017: Rutte II

Minister OCW: Jet Bussemaker
Minister IenM: Melanie Schultz van Haegen
Minister BZK: Ronald Plasterk / Stef Blok (waarnemend vanaf 29 juni 2016)
Minister Economische Zaken: Henk Kamp
Minister van Wonen en Rijksdienst: Stef Blok

2009: *Beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg*. Hierin o.a. aandacht voor het meewegen van cultuurhistorische belangen in de ruimtelijke ordening (nadruk op gebieden) en het H-team. 2012: Besluit ruimtelijke ordening en de Monumentenwet aangepast. Belangrijk gevolg is o.a. de plicht voor gemeenten om bij het opstellen van bestemmingsplannen rekening te houden met de aanwezige cultuurhistorische waarden. Veel gemeenten laten vervolgens cultuurhistorische waardekaarten maken en monumentencommissies en welstandscommissies integreren tot één commissie Ruimtelijke Kwaliteit.

2010: *Opheffing VROM*. Wonen, Wijken en Integratie en de Rijksgebouwendienst, inclusief de Rijksbouwmeester, krijgen onderdak bij het ministerie van Binnenlandse Zaken, Milieu en Ruimtelijke Ordening verhuizen naar het nieuwe ministerie Infrastructuur en Milieu (IenM). Vanaf 2010: Ministerie Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (EL&I), vanaf 2012: ministerie van Economische Zaken.

2011: *Eerste Internationale Biënnale Herbestemming & Leegstand*, een initiatief van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en de gemeenten Amsterdam en Maastricht. Doel: stimuleren ontwikkeling van nieuwe analyses en oplossingen voor leegstand en herbestemming.

2011: *Visie erfgoed en ruimte ('Kiezen voor karakter')* verschijnt: beleid over onroerend cultureel erfgoed in de ruimtelijke ordening. Gericht op gebieden en ontwikkeling. Landschap wordt beschouwd als cultureel erfgoed.

nederlandwordtanders.nl

powered by rijksbouwmeester

Ontwerp logo: Maurits de Bruijn.

FRITS VAN DONGEN VORMT HET INITIATIEF NEDERLAND WORDT ANDERS

om in een digitaal platform dat projecten en personen presenteert die vernieuwing in de ruimtelijke sector vormgeven en concreet maken. Naast de website Nederlandwordtanders worden door het Atelier Rijksbouwmeester bijeenkomsten georganiseerd om mensen te inspireren en kennis te delen. De toevoegde waarde van de nieuwe generatie ontwerpers en opdrachtgevers is het uitgangspunt. "Zij bezitten de capaciteit om belangen te verbinden, complexe oplossingen te verbeelden en innovatieve technologieën toepasbaar te maken. Dit resulteert in maatschappelijke en ruimtelijke meerwaarde." Nederlandwordtanders staat voor ruimtelijke vernieuwing, die tot stand komt door de koppeling van ontwerpkracht en ruimtelijke kwaliteit aan maatschappelijke opgaven en technologische innovatie.

2010: *CRA: Een choreografie voor 1000 molens*. De opgave voor duurzame energie opgewekt door windmolens is zo groot dat deze het lokale schaalniveau overstijgt. Mede vanwege de decentrale opwekking van energie moet ook het netwerk van hoogspanningslijnen worden uitgebreid en gecompleteerd. De choreografie is een ontwerpstudie naar de inpassing van 1000 megawindturbines, die samen met de provinciaal bouwmeesters van de zes windrijke kustprovincies is uitgevoerd n.a.v. het voornemen van het vorig kabinet om 6000 megawatt windenergie op land realiseren. Omgerekend betekent dat 1000 masten van 120 meter hoog met wieken van 60 meter. De maat van deze turbines is eigenlijk niet verenigbaar met het Nederlandse landschap, maar door de combinatie van windparken met grote, nieuwe en technische landschapspatronen (waterstaatwerken, dijken en havens en nieuw ingepolderd land) ontstaat een passende samenhang tussen maat, schaal en identiteit van deze landschappen en de windturbines; het worden "bakens aan de kust", aldus Ytje Feddes. Visualisatie van mogelijke windopstelling op de Maasvlakte, gemaakt door A2STUDIO.

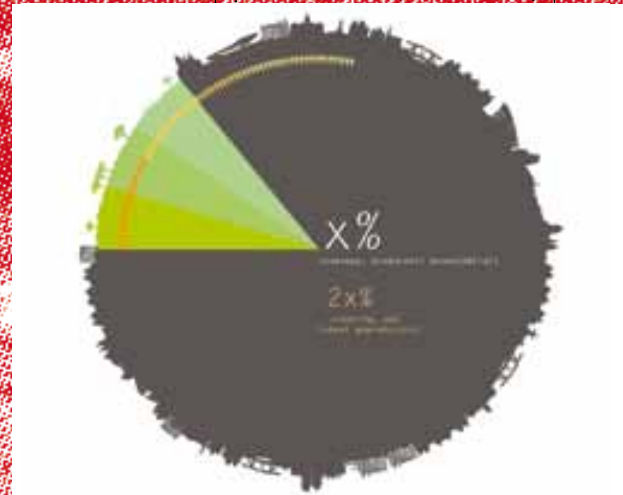

2011: CRa: Architectuur Nu! Ambitiedocument toekomstig Architectuurbeleid (in opdracht van IenM). Het CRa ziet een rol voor lokale architectuurcentra, provinciale ateliers voor ruimtelijke kwaliteit, stads- en provinciaal bouwmeesters een rol bij het ondersteunen van de decentralisatie van het ruimtelijk beleid. Het ontwerp kan een verbindende en innovatieve rol spelen. Het kan samenhang tussen diverse, op het eerst oog misschien tegenstrijdige, belangen bevorderen. "De rol van het ontwerp kan (...) gedefinieerd worden als integrerend, gericht op oplossingen, grenzen opzoekend van wat kan en niet kan én beeldend in aanpak. ... Het ontwerp is dus meer dan tekenen; het inspireert, innoveert en fungeert als communicatiemiddel om door middel van slimme functiecombinaties tot maatschappelijke en economische waardevermeerdering te komen."

Rijksbouwmeester Van der Pol doet aanbevelingen om opdrachtgeverschap voor scholenbouw te verbeteren en te ondersteunen. Ze neemt onder meer het initiatief voor de Scholenbouwwaaijer (2011), een uitkomst uit een van de ontwerp labs van het programma 'Nederland wordt Anders'. De basis hiervoor vormde het advies Goed en gezond, scholenbouw in topconditie dat door het Atelier Rijksbouwmeester in 2009 is aangeboden aan de minister voor Wonen & Wijken en de staatssecretaris van Onderwijs. Aanleiding hiervoor is het debat in de Tweede Kamer over het erbarmelijke binnenklimaat van basisscholen (2008). Een deel van de aanbevelingen is gerealiseerd, zoals aanpassingen in het Bouwbesluit en een nationaal kenniscentrum in de vorm van Ruimte OK (een vervolg op het tijdelijke Service Centrum Scholenbouw dat vooral gericht was op Europese aanbesteding). De Scholenbouwwaaijer is een hulpmiddel voor opdrachtgevers voor de nieuwbouw of verbouw van schoolgebouwen. Behalve het toegankelijk maken van tal van geslaagde voorbeelden van verbouwde scholen is er een analyse gemaakt van de meest voorkomende knelpunten bij renovatie, voorzien van tips voor de aanpak daarvan. Duidelijk wordt dat investeringskosten voor een gebouw niets zeggen over de kosten van de totale levensduur. Zo kan de ambitie duurzaamheid invloed hebben op de initiële kosten, maar wat betreft onderhoud en beheer weer voordelig uitpakken. In 2015 verschijnt het vervolg, de Scholenbouwatlas, een handboek voor het verbouwen van basisscholen en kindcentra, tot stand gekomen met steun van het Atelier Rijksbouwmeester en het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie.

sociaal en economisch) en een nieuwe aanpak van de opgaven.

2010: H-team opgericht door Rijksadviseur Cultureel Erfgoed Wim Eggenkamp: een denktank, bestaande uit deskundigen van verschillende disciplines, die grip wil krijgen op de problemen rond herbestemma's. Onder meer onderzoek naar onderwijsprogramma's, die voor het overgrote deel gericht zijn op nieuwbouw.

Stadslandbouwdoos, Claire Oude Aarninkhof en Minke Mulder. Hoe kan stadslandbouw (groente- en fruitproductie) zelfvoorzienend werken binnen een stad, waarbij dit tevens een meerwaarde genereert voor de kwaliteit van de stad en haar inwoners? Dat is de vraag die de ontwerpers zich stelden. Het onderzoek is vertaald in een doos met bouwstenen.

2012: Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte (SVIR) ziet het licht. Centraal staan o.a. de internationale concurrentiepositie, de bereikbaarheid en transport, duurzame energie en klimaatverandering. Het woonlocatie-beleid wordt overgelaten aan provincies en gemeenten en nationale landschappen worden losgelaten. Het werelderfgoed (UNESCO) blijft een nationale zaak. Het afmaken van de Ecologische Hoofdstructuur wordt overgelaten aan andere overheden. Het Rijk heeft geen zelfstandig landschapsbeleid meer.

Een voorbeeldproject op Nederlandwordt anders is 'De Ceuve' (start 2012). Het vervuilde terrein van een verlaten scheepswerf in Amsterdam-Noord is ontwikkeld tot een actieve en creatieve broedplaats. De groep van initiatiefnemers, bouwers en ondernemers geven daarmee niet alleen vorm aan een gezamenlijke ambitie maar ook geven ze over tien jaar de grond weer een stukje schoner terug. (Initiatiefnemers: Sascha Glasl, Marjolein Smeete, Jeroen Apers, Wouter Valkenier, Steven Delva en Nick van Loon. Opdrachtgever: gemeente Amsterdam (Bureau broedplaatsen) en projectbureau Noordwaarts.)

En de winnaar is:

BASISSCHOOL ST. PLECHELMUS IS DE EERSTE SCHOOL IN NEDERLAND DIE IS GEHUISVEST IN EEN VOORMALIGE KERK.

De karakteristieke Heilige Hartkerk, een ontwerp van Johannes Sluijmer uit 1954, is behouden. De nieuwe functie als brede school doet recht aan de positie van het kerkgebouw in de wijk. Het ontwerp van Ronald Olthof kwam tot stand in nauwe samenwerking met Anneke Kuipers, directeur van de school en vormde een belangrijk argument om iedereen te overtuigen van het onorthodoxe plan.

Winnaar 2009: De Key/ De Principaal, Talis en gemeente Nijmegen, Dobbelman in Nijmegen, ruimtelijk ontwerp: Architectenbureau Marlies Rohmer, Jord den Hollander, gemeente Nijmegen; gebouwen: Architectenbureau Marlies Rohmer, dok architecten.

Winnaar 2010: Dr. Schaepmanstichting en gemeente Hengelo, basisschool St. Plechelmus, Ronald Olthof en Leijh, Kappelhoff, Seckel, van den Dobbelsteen architecten.

Winnaar 2012: Nederlands Instituut voor Ecologie te Wageningen, voor gelijknamig instituut, Claus en Kaan Architecten.

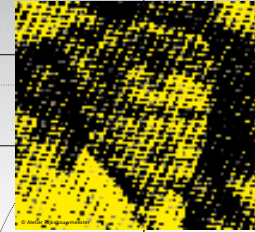
Winnaar 2011: Heijmans Vastgoed, Het Funen Amsterdam, ruimtelijk ontwerp: Architecten Cie./ Landlab, gebouwen: Claus & Kaan/ DKV, Dick van Gameren, Geurts & Schulze, Architecten Cie./ NL, KuiperCompagnons, Van Sambeek en Van Veen.

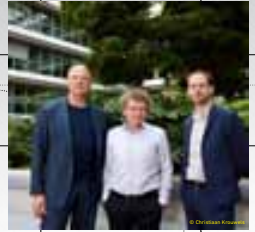

BOUWEN

Verbouwen met lef

2015...: FLORIS ALKEMADE RIJKSBOWWEMEESTER Ontwerpkraacht kan volgens Alkemade innovatie laten zien bij ingrijpende maatschappelijke veranderingen. "Over het algemeen kan er meer dan je denkt. Vernieuwingskracht komt tot stand door verbeeldingskracht. En daarvoor moet je bedenken wat je wilt. Veel barrières zijn niet in regels gevat maar in gewoontes. Door die onverwachte manier van wonen te creëren ontstaat weer een nieuwe ontwikkeling voor grotere groepen." (Floris Alkemade, in Trouw, 6 januari 2016.)

2016: DE NIEUWE SLEUTELPROJECTEN (NSP) zijn op een na - Amsterdam Zuid - klaar. De stations van Rotterdam, Arnhem, Breda, Den Haag en Utrecht hebben een nieuwe standaard gezet. Jan Brouwer (oud Rijksadviseur voor de Infrastructuur): "Het succes van de NSP is medebepaald doordat de centrale overheid een meerwaarde zag en dit bekrachtigde met geld en menskracht. Net als bij het project Ruimte voor de Rivier pakte het rijk zijn rol. Dit is van groot belang geweest voor de integrale kwaliteit. Ook nieuwe opgaven verdienen een dergelijke drive en aanpak." (Symposium De Nieuwe Sleutelprojecten: op weg naar 2030, 11 oktober 2016.) Jo Coenen: "Doorslaggevend voor mijn besluit om Rijksbouwmeester te worden was om een opgave als de NSP breder te beschouwen: gebouw en omgeving. Samen met de leden van het College van Rijksadviseurs en de Spoorbouwmeester zorgden we voor eenheid en gaven we losse projecten een zetje in de juiste richting." (Symposium De Nieuwe Sleutelprojecten: op weg naar 2030, 11 oktober 2016.) Volgens Spoorbouwmeester Bert Dirrix verschuift de aandacht van de NSP naar de RSP (de Regionale Sleutelprojecten): "de stedelijke regio's waar zich opgaven aandienen die niet onder doen voor de NSP". (Symposium De Nieuwe Sleutelprojecten: op weg naar 2030, 11 oktober 2016.)

RIJKSBOWWEMEESTER ALKEMADE START PRIJSVRAGEN, 2016:
A HOME AWAY FROM HOME: gezocht innovatieve huisvestingsoplossingen voor asielzoekers die tegelijkertijd ook een impuls kunnen geven aan de vernieuwing van de huidige markt van flexibele huisvesting. De prijsvraag is een samenwerking met het COA (Centraal Orgaan opvang Asielzoekers). De zes winnende ontwerpen zijn op verschillende plekken in te zetten, bijvoorbeeld als oplossing voor vluchtelingenkampen in de regio; als flexibele oplossing voor de huisvesting van statushouders of voor gebruik door starters, studenten of senioren.

2014-2015: KOEN VAN VELSEN RIJKSBOWWEMEESTER ARCHITECTUUR

2014 Opening Koning Willem-Alexanderfunnel. De geplande tunnel (2,3 kilometer) is de ruggengraat van de herontwikkeling van de A2 naar Maastricht. 80% van het huidige verkeer gaat onder de grond, waardoor er bovengronds woningen kunnen worden gebouwd. Ook ontstaat er een groen, recreatief lint voor fietsers en voetgangers om twee markeert en herontwikkeling van stadsstruiken. De herontwikkeling moet zorgen voor een betere bereikbaarheid van Maastricht, een betere doorstroming op de A2 en voor nieuwe kansen voor de ontwikkeling van de aangrenzende buurten door onder andere een betere verkeersveiligheid en leefbaarheid. Daarnaast zal luchtkwaliteit verbeteren en de geluidshinder verminderen.

ONTWERPFRAGEN WHO CARES: gevraagd woningen/leefvormen die aansluiten op de veranderende omstandigheden waarin de groep ouderen verduubelt, de levensverwachting toeneemt en steeds meer ouderen, ondanks ziekte of beperking, langer en gelustandig blijven wonen. Te denken valt aan leefgemeenschappen waarin zowel ouderen als jongeren wonen, waar zorg en voorzieningen dichtbij zijn, mensen elkaar ondersteunen en waar technologische innovaties alle ruimte krijgen. De prijsvraag is een samenwerking met het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, de Raad voor Volksgezondheid en Samenleving en de gemeenten Rotterdam (zorgorganisatie Humantitas), Almere (ontworpelaar Almer), Groningen en Sittard-Geleen.

De herontwikkeling wordt uitgevoerd door het Consortium Avenue 2 (Ballast Nedam, Strukton, ARCADIS Nederland, West 8 Urban Design & Landscape Architecture, Huma, Architecten, iGee en BerCommunicational) dat in 2009 de prijsvraag voor de onder tunnel van de A2 in Maastricht won, een opdracht van projectbureau Maastricht A2 (Rijkswaterstaat, Provincie Limburg, gemeenten Maastricht en Meerssen). Met medewerking van het ministerie van IenM zijn in 2014 de kansen onderzocht voor een verdergaande verduurzaming op het gebied van een gezond leefmilieu en een verandering van de stadstructuur. Het onderzoek kwam tot stand met inzet van ontwerper en voormalig Rijksadviseur Infrastructuur Ton Venhoeven. Venhoeven onderzocht nieuwe duurzame kansen waaronder energie-neutrale woningen, 40 kilometerzones in de wijk, de aanleg van fietsenwegen en het hergebruik van de tunnelruimte.

Winnende ontwerpen voor de competitie ontwerp voor de Wierden en de A2, 2014: de alle vervoer onder een dak brengt, bevat naast een bus- en interregionaal transitstelsel een grote verscheidenheid aan functies zoals onder meer appartementen, kantoorruimte, commerciële ruimten, een parkeerdek, bewaakte en onbewaakte fietsenstallingen en pleinen.

Melanie Schultze van Haagen (Minister ienM 2014-...): Het innovatieve ontwerp van Corvett Ley beschouwt ons land al meer dan 80 jaar. De Afsluitdijk is veel meer dan een eindeloze schutting tussen zilt en zoet. De Afsluitdijk staat voor durf, daadkracht en innovatief ingenieurschap. Met dit project bouwen we voort op deze traditie en blijft de Afsluitdijk vandaag, morgen en in de verre toekomst een levende legende op het terrein van waterveiligheid, duurzaamheid en innovatie.

En de winnaar is:

WINNAAR VAN DE GOUDEN PIJNDE 2015 IS SCHIPPER BOSCH MET DE HERONTWIKKELING VAN EEN VOORMALIG FABRIEKSTERREIN TOT EEN BEDRIJVENTERREIN MET DUURZAME Ondernemers die zich toeleggen op schone technologie. De opdrachtgever spant zich in om met verschillende voorzieningen en activiteiten een levende gemeenschap te laten ontstaan van bedrijven die elkaar inspireren, onder meer door het uitwisselen van kennis. Schipper Bosch blijft eigenaar van de bedrijfsgebouwen. Door ze te verhuren houdt zij de regio in handen en kan zij de kwaliteit, de historische waarde en het duurzame en innovatieve karakter van het park en zijn gebruikers blijven bewaken. Cultuurhistorische waardevolle gebouwen worden gefaseerd gerenoveerd met behoud van het historische karakter. Het voordeel van de jury: "Het is ondernemend en vernieuwend opdrachtgeverschap ten voeten uit."

Winnende ontwerpen voor de competitie ontwerp voor de Wierden en de A2, 2014: de alle vervoer onder een dak brengt, bevat naast een bus- en interregionaal transitstelsel een grote verscheidenheid aan functies zoals onder meer appartementen, kantoorruimte, commerciële ruimten, een parkeerdek, bewaakte en onbewaakte fietsenstallingen en pleinen.

Winnende ontwerpen voor de competitie ontwerp voor de Wierden en de A2, 2014: de alle vervoer onder een dak brengt, bevat naast een bus- en interregionaal transitstelsel een grote verscheidenheid aan functies zoals onder meer appartementen, kantoorruimte, commerciële ruimten, een parkeerdek, bewaakte en onbewaakte fietsenstallingen en pleinen.

Winnende ontwerpen voor de competitie ontwerp voor de Wierden en de A2, 2014: de alle vervoer onder een dak brengt, bevat naast een bus- en interregionaal transitstelsel een grote verscheidenheid aan functies zoals onder meer appartementen, kantoorruimte, commerciële ruimten, een parkeerdek, bewaakte en onbewaakte fietsenstallingen en pleinen.

Winnende ontwerpen voor de competitie ontwerp voor de Wierden en de A2, 2014: de alle vervoer onder een dak brengt, bevat naast een bus- en interregionaal transitstelsel een grote verscheidenheid aan functies zoals onder meer appartementen, kantoorruimte, commerciële ruimten, een parkeerdek, bewaakte en onbewaakte fietsenstallingen en pleinen.

© Schipper Bosch

© Schipper Bosch

© Schipper Bosch

© Schipper Bosch

© Schipper Bosch

2012-2017: Rutte II
 Minister OCW: Jet Bussemaker
 Minister ienM: Melanie Schultze van Haagen
 Minister BZK: Ronald Plasterk / Stef Blok (waarnemend vanaf 29 juni 2016)
 Minister Economische Zaken: Henk Kamp
 Minister van Wonen en Rijksdienst: Stef Blok

2012: Energieakkoord voor duurzame groei gesloten. Overeenkomst tussen de overheid, het bedrijfsleven en milieu- en natuurorganisaties met als doel het verduurzamen van de samenleving en economie door een besparing van energieverbruik en toename van duurzame energie (zonne-energie, windenergie en aardwarmte).

2012: Europese vluchtelingen crisis. Grote migratiestromen uit onder meer Syrië, Afghanistan en Somalië naar Europa. Opvang in Nederland in 2015: 0,25% van de Nederlandse bevolking.

2012: Natuurpark provincies worden geheel verantwoordelijk om samen met maatschappelijke organisaties het natuurnetwerk te realiseren. De door het rijk voor natuur aangekochte gronden worden overgedragen aan de provincies.

1 juli 2014: Rijksgebouwdienst onderdeel van het Rijksvastgoedbedrijf.

Maart 2014: Structuurvisie Wind op Land (EZ) en lenkt vastgesteld. In samenwerking met de provincies. Met de visie is het ruimtelijk beleid voor het realiseren van tenminste 4000 megawatt (MW) windenergie op land in 2020 van kracht geworden. In de visie zijn gebieden voor grootschalige windparken vastgelegd.

2018: Klimaatakkoord Parijs. Nederland heeft zich gegaard achter het doel om de opwarming van de aarde te beperken tot ruim onder de 2 graden Celsius, en te streven naar maximaal 1,5 graden Celsius temperatuurstijging. Het akkoord is een belangrijke impuls voor het huidige energiebeleid.

2015: Het geld voor het buitenonderhoud en de aanpassing van primair onderwijsgebouwen wordt overgeheveld van gemeenten naar schoolbesturen.

2018: Delta-programma en Nationaal Waterplan. programma van Rijk, provincies, waterschappen en gemeenten over de veiligheid van de belangrijkste dijken en andere waterkeringen, de beschikbaarheid en verdeling van zoetwater, over het peil van het IJsselmeer; de wijze waarop het Rijnmond- en Drechtlandgebied veilig kan blijven, en over de manier waarop bij noodtoestanden het beste rekening kan worden gehouden met water. Het programma gaat uit van een flexibele aanpak, die zich kan aanpassen aan onverwachte ontwikkelingen, nieuwe metingen en inzichten. Het eerste Delta-plan (1988) was de aanzet voor de bouw van de Deltawerken; de afsluiting van de stevenen tussen de Westerschelde en de Nieuwe Waterweg en de versterking van de hoogwaterkering ter beveiliging tegen stormvloed.

2014: Energierapport Transitie naar Duurzaam (EZ) versprekt. Het bevat een strategische en langetermijnvisie op de energievoorziening voor de periode na 2023. Punt van aandacht hierin is de integratie van energie in het ruimtelijk beleid.

April 2016: Energiedialoog. In het Energieakkoord zijn afspraken gemaakt om ervoor te zorgen dat in 2023 14% van de totale energievoorziening duurzaam is. Het kabinet werkt al met instanties organisaties samen om dit te bereiken. Om het aandeel na 2023 verder te vergroten en te komen tot een volledig CO2-arme energievoorziening, moeten nog grote stappen gezet worden. Dat kan alleen als Nederland al haar denk- en daadkracht inzet: fabriekse initiatieven, ideeën en innovaties zijn al in de samenleving aanwezig. Het kabinet wil die kracht al in de samenleving beschikbaar krijgen bij de keuze van de komende decennia overvloedig zijn en is daarom in de energiedialoog gestart een initiatief om in Nederland het gesprek over energie van de toekomst dichtbij te brengen.

1 juli 2016: Nieuwe Erfgoedwet van kracht. De wet waarin o.a. is vastgelegd hoe met ons erfgoed wordt omgaan en wie verantwoordelijk is) bundelt de wet- en regelgeving voor behoud en beheer van het cultureel erfgoed in Nederland.

December 2016: Energieplanning aangeboden aan de Tweede Kamer. Alle mening, ideeën en voorstellen die tijdens de Energiedialoog naar voren zijn gekomen, zijn gebruikt bij het opstellen van een Energieagenda met voorstellen voor het energiebeleid voor de komende jaren.

2014: Wet voorstel wijziging Aanbesteding aangenomen. De aanbestedingsregels verplicht Europese overheden om overheidsopdrachten boven een bepaald bedrag (zogenaamd drempelbedrag) uit te schrijven via de procedure van een Europese aanbesteding. De EU stelt deze drempelbedragen elke twee jaar opnieuw vast. Parijs die verplicht aanbesteden zijn onder andere: de rijksoverheid, gemeenten, provincies en waterschappen, publiekrechtelijke instellingen (zoals universiteiten en scholen) en speciale sectorbedrijven (zoals water- en energievoorziening, vervoer en postdiensten). Doel van de Aanbestedingswet is één interne Europese markt voor overheidsopdrachten. Het uitgangspunt is dat elke aanbieder in de hele EU een eerlijke kans heeft om een opdracht te verwerven.

2016: Stort project voor Afsluitdijk. Het als de Deltawerken bood de Afsluitdijk de creativiteit en geestkracht van Nederland in de voorburende tijd tegen het water. Rijksvastgoed van de Afsluitdijk om Nederland ook in de toekomst te beschermen tegen de kracht van het water. Er komen onder meer nieuwe keersluizen en pompen om meer water te kunnen afvoeren. Hierdoor ontstaat het grootste gebied van Europa. Rijk en regio hebben deze gelegenheid aangegrepen om ook initiatieven op het gebied van recreatie en toerisme, natuurontwikkeling en duurzame energie de ruimte te geven. De minister van OCW is betrokken en heeft geld beschikbaar gesteld en de middelen voor monumentenzorg en erfgoed. Wie Forties en Paul de Ruiter zijn verantwoordelijk voor het masterplan. Studio Roosegaarde is gevraagd om een ontwerp te maken dat kan bijdragen aan de waarde van de Afsluitdijk als toerisme voor de Nederlandse waterbouw, innovatie en Dutch design. Resultaat is een ontwerp dat bestaat uit verschillende concepten, waarbij bestaande elementen worden opgepakt. Zo wordt van zowel het Lorentz- als het Stevin-sluiscomplex (aan het begin en het einde van de Afsluitdijk) het voorouder beten gereconstrueerd. De 40 opgeknapt monumenten worden voorzien van een retro-reflecterende laag die optisch door de toelampen van passerende auto's. De lengte van de Afsluitdijk (32 kilometer) wordt versterkt door een retro-reflecterende geleiderail die alleen optisch door de toelampen van passerende auto's.

NOTA 6. ACTIEAGENDA ARCHITECTUUR EN RUIMTELIJK ONTWERP - WERKEN AAN ONTWERPKRACHT

BOUWEN

Verbouwen met lef

2015-.... : FLORIS ALKEMADE

RIJKSBOUWMEESTER Ontwerpkracht kan volgens Alkemade innovatie laten zien bij ingrijpende maatschappelijke veranderingen.

“Over het algemeen kan er meer dan je denkt. Vernieuwingskracht komt tot stand door verbeeldingskracht. En daarvoor moet je bedenken wat je wilt. Veel barrières zijn niet in regels gevat maar in gewoontes. Door die onverwachte manier van wonen te creëren ontstaat weer een nieuwe ontwikkeling voor grotere groepen.” (Floris Alkemade, in *Trouw*, 6 januari 2016.)

2014-2015: KOEN VAN VELSEN

RIJKSADVISEUR ARCHITECTUUR

2016 Opening Koning Willem-Alexandertunnel. De gestapelde tunnel (2,3 kilometer) is de ruggengraat van de herontwikkeling van de A2 zone Maastricht. 80% van het huidige verkeer gaat onder de grond, waardoor er bovengronds woningen kunnen worden gebouwd. Ook ontstaat er een groen, recreatief lint voor fietsers en voetgangers en twee markante en herkenbare stadsentrees. De herontwikkeling moet zorgen voor een betere bereikbaarheid van Maastricht, een betere doorstroming op de A2 en voor nieuwe kansen voor de ontwikkeling van de aangrenzende buurten door onder andere een betere verkeersveiligheid en leefbaarheid. Daarnaast zal luchtkwaliteit verbeteren en de geluidshinder verminderen.

De herontwikkeling wordt uitgevoerd door het Consortium Avenue 2 (Ballast Nedam, Strukton, ARCADIS Nederland,

In 2016 zijn de leden van het CRa opgevolgd door landschapsarchitect Berno Strootman en architect-stedenbouwkundige Daan Zandbelt. Beiden dragen de (nieuwe) titel: Rijksadviseur voor de Fysieke Leefomgeving.

RIJKSBOUWMEESTER ALKEMADE START PRIJSVRAGEN, 2016:

A HOME AWAY FROM HOME; gezocht innovatieve huisvestingsoplossingen voor asielzoekers die tegelijkertijd ook een impuls kunnen geven aan de vernieuwing van de huidige markt van flexibele huisvesting. De prijsvraag is een samenwerking met het COA (Centraal Orgaan opvang Asielzoekers). De zes winnende ontwerpen zijn op verschillende plekken in te zetten, bijvoorbeeld als oplossing voor vluchtelingenkampen 'in de regio', als flexibele oplossing voor de huisvesting van statushouders of voor gebruik door starters, studenten of senioren.

ONTWERPPRIJSVRAAG WHO CARES; gevraagd woningen/ leefvormen die aansluiten op de veranderende omstandigheden waarin de groep ouderen verdubbelt, de levensverwachting toeneemt en steeds meer ouderen, ondanks ziekte of beperking, langer zelfstandig blijven wonen. Te denken valt aan leefgemeenschappen waarin zowel ouderen als jongeren wonen, waar zorg en voorzieningen dichtbij zijn, mensen elkaar ondersteunen en waar technologische innovaties alle ruimte krijgen. De prijsvraag is een samenwerking met het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, de Raad voor Volksgezondheid en Samenleving en de gemeenten Rotterdam (zorgorganisatie Humanitas), Almere (ontwerpatelier Almere), Groningen en Sittard-Geleen.

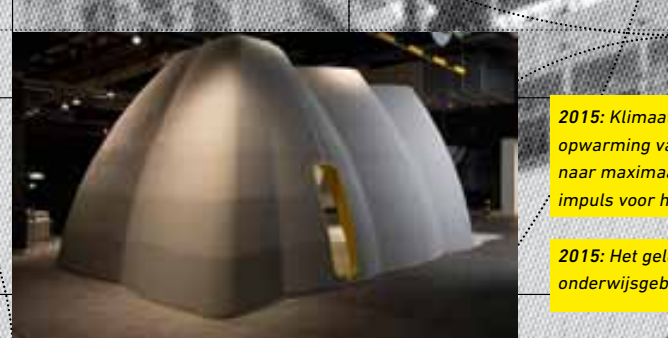

2016: DE NIEUWE SLEUTELPROJECTEN (NSP)

zijn op een na - Amsterdam Zuid - klaar. De stations van Rotterdam, Arnhem, Breda, Den Haag en Utrecht hebben een nieuwe standaard gezet. Jan Brouwer (oud Rijksadviseur voor de Infrastructuur): “Het succes van de NSP is medebepaald doordat de centrale overheid een meerwaarde zag en dit bekrachtigde met geld en menskracht. Net als bij het project Ruimte voor de Rivier pakte het rijk zijn rol. Dit is van groot belang geweest voor de integrale kwaliteit. Ook nieuwe opgaven verdienen een dergelijke drive en aanpak.” (Symposium De Nieuwe Sleutelprojecten: op weg naar 2030, 11 oktober 2016.) Jo Coenen: “Doorslaggevend voor mijn besluit om Rijksbouwmeester te worden was om een opgave als de NSP breder te beschouwen: gebouw en omgeving. Samen met de leden van het College van Rijksadviseurs en de Spoorbouwmeester zorgden we voor eenheid en gaven we losse projecten een zetje in de juiste richting.” (Symposium De Nieuwe Sleutelprojecten: op weg naar 2030, 11 oktober 2016.) Volgens Spoorbouwmeester Bert Dirrix verschuift de aandacht van de NSP naar de RSP (de 'Regionale Sleutelprojecten): “de stedelijke regio's waar zich opgaven aandienen die niet onder doen voor de NSP.” (Symposium De Nieuwe Sleutelprojecten: op weg naar 2030,

2014: CRa: Energielandschappen een fotografische nulmeting; een foto-opdracht aan Theo Baart over de stand van de energietransitie in het Nederlandse landschap. Aangeboden aan Ed Nijpels, voorzitter van de commissie die het Energieakkoord moet uitvoeren. De nulmeting laat zien wat we nu al in het landschap kunnen ervaren van de grootschalige energietransitie. In 2013 adviseerde het CRa om de energietransitie op basis van eigendom te benaderen, van de kleinste korrelgrootte (de camping, het landgoed) tot en met de grootste (het rijkswegennet, de grote wateren). In deze publicatie komen al deze verschillende schaalniveaus tot uitdrukking.

2015: Klimaatpact Parijs: Nederland heeft zich geschaard achter het doel om de opwarming van de aarde te beperken tot ruim onder de 2 graden Celsius, en te streven naar maximaal 1,5 graden Celsius temperatuurstijging. Het akkoord is een belangrijke impuls voor het huidige energiebeleid.

2015: Het geld voor het buitenonderhoud en de aanpassing van primair onderwijsgebouwen wordt overgeheveld van gemeenten naar schoolbesturen.

Een selectie van de inzendingen is in een pop-up expositie in Het Nieuwe Instituut getoond en tijdens de Dutch Design Week 2016 zijn prototypes van de winnende ontwerpen tentoongesteld. (Het initiatief loopt parallel aan het initiatief A sense of Belonging van de BNA, waarin vrijwel dezelfde doelstelling wordt nagestreefd.)

2015: Deltaprogramma en Nationaal Waterplan; programma van Rijk, provincies, waterschappen en gemeenten over de veiligheid van de belangrijkste dijken en andere waterkeringen, de beschikbaarheid en verdeling van zoetwater, over het peil van het IJsselmeer, de wijze waarop het Rijnmond- en Drechtstedengebied veilig kan blijven, en over de manier waarop bij nieuwbouwwijken het beste rekening kan worden gehouden met water. Het programma gaat uit van een flexibele aanpak, die zich kan aanpassen aan onverwachte ontwikkelingen, nieuwe metingen en inzichten. Het eerste Deltaplan (1958) was de aanzet voor de bouw van de Deltawerken: de afsluiting van de zeearmen tussen de Westerschelde en de Nieuwe Waterweg en de versterking van de hoogwaterkering ter beveiliging tegen stormvloed.

2016: Energierapport Transitie naar Duurzaam (EZ) verschijnt. Het bevat een strategische en langetermijnvisie op de energievoorziening voor de periode na 2023. Punt van aandacht hierin is de integratie van energie in het ruimtelijk beleid.

April 2016: Energiedialoog. In het Energieakkoord zijn afspraken gemaakt om ervoor te zorgen dat in 2023 16% van de totale energievoorziening duurzaam is. Het kabinet werkt al met tientallen organisaties samen om dit te bereiken. Om het aandeel na 2023 verder te vergroten en te komen tot een

2012- 2017: Rutte II
Minister OCW: Jet Bussemaker
Minister IenM: Melanie Schultz van Haegen
Minister BZK: Ronald Plasterk / Stef Blok (waarnemend vanaf 29 juni 2016)
Minister Economische Zaken: Henk Kamp
Minister van Wonen en Rijksdienst: Stef Blok

2013: Energieakkoord voor duurzame groei gesloten; overeenkomst tussen de overheid, het bedrijfsleven en milieu- en natuurorganisaties met als doel het verduurzamen van de samenleving en economie door een besparing van energieverbruik en toename van duurzame energie (zonne-energie, windenergie en aardwarmte).

2013: Europese vluchtelingencrisis: grote migratiestromen uit onder meer Syrië, Afghanistan en Somalië naar Europa. Opvang in Nederland in 2015: 0,25% van de Nederlandse bevolking.

2013: Natuurpact: provincies worden geheel verantwoordelijk om samen met maatschappelijke organisaties het natuurnetwerk te realiseren. De door het rijk voor natuur aangekochte gronden worden overgedragen aan de provincies.

1 juli 2014: Rijksgebouwendienst onderdeel van het Rijksvastgoedbedrijf.

Maart 2014: Structuurvisie Wind op Land (EZ en IenM) vastgesteld, in samenwerking met de provincies. Met de visie is het ruimtelijk beleid voor het realiseren van tenminste 6000 megawatt (MW) windenergie op land in 2020 van kracht geworden. In de visie zijn gebieden voor grootschalige windparken vastgelegd.

West 8 Urban Design & Landscape Architecture, Humblé Architecten, dGmR en Bex*Communications) dat in 2009 de prijsvraag voor de ondertunneling van de A2 in Maastricht wint, een opdracht van projectbureau Maastricht A2 (Rijkswaterstaat, Provincie Limburg, gemeenten Maastricht en Meerssen). Met medewerking van het ministerie van IenM zijn in 2014 de kansen onderzocht voor een verdergaande verduurzaming op het gebied van een gezond leefmilieu en een verbinding van de stadsdelen. Het onderzoek kwam tot stand met inzet van ontwerper en voormalig Rijksadviseur Infrastructuur Ton Venhoeven. Venhoeven onderzocht nieuwe duurzame kansen waaronder (energie-neutrale) woningen, 40-kilometerzones in de wijk, de aanleg van fietsnetwegen en het hergebruik van de tunnelwarmte.

11 oktober 2016.)

© Rene de Wit

2004-2016: Openbaar vervoer terminal Breda, ontwerp Koen van Velsen architecten. De terminal, die alle vervoer onder een dak brengt, bevat naast een bus- en (inter)nationaal treinstation een grote verscheidenheid aan functies zoals onder meer appartementen, kantoorruimte, commerciële ruimten, een parkeerdek, bewaakte en onbewaakte fietsstallingen en pleinen.

Melanie Schultz van Haegen (Minister IenM 2010-....): "Het innovatieve ontwerp van Cornelis Lely beschermt ons land al meer dan 80 jaar. De Afsluitdijk is veel meer dan een eindeloze scheiding tussen zilt en zoet. De Afsluitdijk staat voor durf, daadkracht en innovatief ingenieurschap. Met dit project bouwen we voort op deze traditie en blijft de Afsluitdijk vandaag, morgen en in de verre toekomst een levende legende op het terrein van waterveiligheid, duurzaamheid en innovatie."

© Studio Roosegaarde

duurzaam is. Het kabinet werkt al met tientallen organisaties samen om dit te bereiken. Om het aandeel na 2023 verder te vergroten en te komen tot een volledig CO2-arme energievoorziening, moeten nog grote stappen gezet worden. Dat kan alleen als Nederland al haar denk- en daadkracht inzet; talrijke initiatieven, ideeën en innovaties zijn al in de samenleving aanwezig. Het kabinet wil die kracht uit de samenleving nadrukkelijk inzetten bij de keuzes die de komende decennia onvermijdelijk zijn en is daarom is de energiedialoog gestart: een initiatief om in Nederland het gesprek over energie van de toekomst dichtbij te brengen.

1 juli 2016: Nieuwe Erfgoedwet van kracht. De wet (waarin o.a. is vastgelegd hoe met ons erfgoed wordt omgegaan en wie verantwoordelijk is) bundelt de wet- en regelgeving voor behoud en beheer van het cultureel erfgoed in Nederland.

December 2016: Energieagenda aangeboden aan de Tweede Kamer. Alle meningen, ideeën en voorstellen die tijdens de Energiedialoog naar voren zijn gekomen, zijn gebruikt bij het opstellen van een Energieagenda met voorstellen voor het energiebeleid voor de langere termijn.

2016: Wetsvoorstel wijziging Aanbesteding aangenomen. De aanbestedingsregels verplicht Europese overheden om overheidsopdrachten boven een bepaald bedrag (zogenoemd drempelbedrag) uit te schrijven via de procedure van een Europese aanbesteding. De EU stelt deze drempelbedragen elke twee jaar opnieuw vast. Partijen die verplicht aanbesteden zijn onder andere: de rijksoverheid; gemeenten, provincies en waterschappen, publiekrechtelijke instellingen (zoals universiteiten en scholen) en speciale sectorbedrijven (zoals water- en energievoorziening, vervoer en postdiensten). Doel van de Aanbestedingswet is één interne Europese markt voor overheidsopdrachten. Het uitgangspunt is dat elke aanbieder in de hele EU een eerlijke kans heeft om een opdracht te verwerven.

© Rijkswaterstaat / Joop van Houdt

2016: Start project Icoon Afsluitdijk. Net als de Deltawerken toont de Afsluitdijk de creativiteit en geestkracht van Nederland in de voortdurende strijd tegen het water. Rijkswaterstaat versterkt de Afsluitdijk om Nederland ook in de toekomst te beschermen tegen de kracht van het water. Er komen onder meer nieuwe keersluizen en pompen om meer water te kunnen afvoeren. Hierdoor ontstaat het grootste gemaal van Europa. Rijk en regio hebben deze gelegenheid aangegrepen om ook initiatieven op het gebied van recreatie en toerisme, natuurontwikkeling en duurzame energie de ruimte te geven. De minister van OCW is betrokken en heeft geld beschikbaar gesteld uit de middelen voor monumentenzorg en erfgoed. Yttje Feddes en Paul de Ruiter zijn verantwoordelijk voor het masterplan. Studio Roosegaarde is gevraagd om een ontwerp te maken dat kan bijdragen aan de waarde van de Afsluitdijk als icoon voor de Nederlandse waterbouw, innovatie en Dutch design. Resultaat is een ontwerp dat bestaat uit verschillende concepten, waarbij bestaande elementen worden opgeknapt. Zo wordt van zowel het Lorentz- als het Stevin-sluizencomplex (aan het begin en het einde van de Afsluitdijk) het verouderde beton gerestaureerd. De 60 opgeknapte monumenten worden voorzien van een retro-reflecterende laag die oplicht door de koplampen van passerende auto's. De lengte van de Afsluitdijk (32 kilometer) wordt versterkt door een retro-reflecterende geleiderail die alleen oplicht door de koplampen van passerende auto's.

En de winnaar is:

WINNAAR VAN DE GOUDEN PIRAMIDE 2015 IS SCHIPPER BOSCH MET DE HERONTWIKKELING VAN EEN VOORMALIG FABRIEKSTERREIN TOT EEN BEDRIJVENTERREIN MET DUURZAME ONDERNEMERS DIE ZICH TOELEGGEN OP SCHONE TECHNOLOGIE. De opdrachtgever spant zich in om met verschillende voorzieningen en activiteiten een 'levende gemeenschap' te laten ontstaan van bedrijven die elkaar inspireren, onder meer door het uitwisselen van kennis. Schipper Bosch blijft eigenaar van de bedrijfsgebouwen. Door ze te verhuren houdt zij de regie in handen en kan zij de kwaliteit, de historische waarde en het duurzame en innovatieve karakter van het park en zijn gebruikers blijven bewaken. Cultuurhistorische waardevolle gebouwen worden gefaseerd gerenoveerd met behoud van het historische karakter. Het oordeel van de jury: "Het is ondernemend en vernieuwend opdrachtgeverschap ten voeten uit."

© Sabine Metz

Winnaar 2013: Volkshuisvesting Arnhem, Modekwartier/100%XL, K3 architectuur, Next architecten, Maak>architectuur, Hoogte Twee, VARIX, gemeente Arnhem, Suzanne Mulder.

Winnaar 2014: De Nieuwe Ooster te Amsterdam met gelijknamig project, Karres en Brands.

Winnaar 2015: Schipper Bosch, Industriepark Kleefse Waard Arnhem, masterplan West 8.

Winnaar 2016: Stichting Xenia wint Gouden Piramide 2016, Stichting Xenia, Xenia hospice voor jonge mensen in Leiden, MulderVanTussenbroek+VanVeen architecten, interieur: Inge Storm en Esther van der Spek.

BOUWEN

Veranderd perspectief

NIEUW IN DEZE PERIODE IS HET ZOGENAAMDE O-TEAM, DAT GEMEENTEN, PROVINCIES, WATERSCHAPPEN EN MAATSCHAPPELIJKE ORGANISATIES BIJ COMPLEXE RUIMTELIJKE OPGAVEN GAAT ONDERSTEUNEN. Zo kunnen wethouders, gedeputeerden en dijkgraven bij het O-team terecht voor advies over krimpgebieden, leeglopende binnensteden of lokale opgaven rond klimaat, energie en bereikbaarheid. Ontwerp wordt daarbij ingezet om de belangen en ambities in beeld te brengen. Het O-team is op 15 december 2015 ingesteld door de minister van IenM als een onafhankelijk adviesteam dat uitsluitend werkt op uitnodiging van een lokale en/of regionale overheid. De vragende partij blijft verantwoordelijk voor de besluitvorming en eventueel vervolg. In het O-team zijn de expertises bestuur, ontwerp en opdrachtgeverschap vertegenwoordigd. De consultaties van het O-team zijn altijd specifiek en gebiedsgericht. Het O-team maakt de lessen en inzichten uit zijn activiteiten geschikt voor verspreiding. Het O-team speelt daarnaast in op nieuwe ontwikkelingen voor medeoverheden. Deze overheden krijgen met de komst van de Omgevingswet de verantwoordelijkheid voor de vorming van een omgevingsplan en/of -visie op basis van een participatieve benadering. De aanpak van het O-team ondersteunt andere overheden bij de nieuwe invulling van het publieke opdrachtgeverschap. Een interventie van het O-team leidt ertoe dat de opdrachtgever met een breder en concreter inzicht in opgaven en relevante actoren aan de slag kan en een gerichte vraag kan stellen aan de markt. Het O-team bestaat uit: Joost Schrijnen, Hilde Blank en Geurt van Randaeraat.

2017: START ATELIER X: een samenvoeging van Atelier Making Projects, het Delta Ontwerpplatform en Atelier Stad. Het atelier streeft naar het vergroten van de slagkracht en zichtbaarheid van het ontwerp onderzoek bij projecten en programma's van het ministerie van IenM. Voor 2017 zal Atelier X bijdragen leveren aan het programma Energie en Ruimte, een aantal uitvoeringsprojecten van het Deltaprogramma en de Living Labs in het kader van de Agenda Stad. Atelier X zal hiervoor gaan samenwerken met het CRa. "De resultaten van Atelier X zijn voorbeelden van de Nederlandse ontwerpaanpak en daarmee van waarde voor (inter) nationale kennisuitwisseling."

Een Living Lab is een onderzoeksomgeving waarbij onderzoek en innovatie samengaan op basis van co-creatie en 'participatief ontwerpen'.

2017: Nationale Kustpact: over de waarden en verantwoordelijkheden bij de bescherming en ontwikkeling van de Nederlandse kust. Aanleiding: de publieke verontwaardiging die uitbrak nadat het kabinet eind 2015 had besloten om de bouwregels aan de kust te versoepelen. Vanaf 1 juli 2016 zouden gemeenten en provincies zeggenschap krijgen over de bescherming en de ruimtelijke ontwikkeling van het strand en de duinen, één en ander conform de afgesproken decentralisatie in het domein van de ruimtelijke ordening. De natuur- en milieuroorganisaties luidden de alarmbellen en startten de campagne 'Bescherm de Kust'. Hun bezorgdheid over de toekomst van dit unieke landschap werd gesteund door meer dan 100.000 Nederlanders. In reactie hierop heeft de Tweede Kamer toegezegd de bestaande regels voorlopig te handhaven en met de andere overheden en de maatschappelijke organisaties een nationaal Kustpact te sluiten.

2012: Start afstoot gebouwen die geen Rijkshuisvestingsfunctie meer hebben. Tot 2021: Het Rijk stoot 2,8 miljoen vierkante meter af (in per jaar gemiddeld 1.500 vierkante meter). Dat is 22% van alle rijkvastgoed. Redenen: efficiënter functioneren (het Rijk vermindert zijn eigen taken) en de invoering van flexwerken.

2017: Ingebruikname Rijnstraat 8 Den Haag. Het voormalige ministerie van VRDM (Jan Hoogstad, 1922) is verbouwd tot een nieuw rijkskantoor voor verschillende ministeries (RZA en IenM) en diensten (loketfunctie Immigratie- en naturalisatiedienst (IND), het Centraal Digitaal opvang en begeleiding (COA) en de Dienst Terpleer & Vertrek (DT&V)) Rijnstraat 8 is onderdeel van het Masterplan kantoorhuisvesting Den Haag. Opdrachtgever is het ministerie van BZK, Programmadirectie Opdrachtgeverschap Rijkskantoren, DG00. Het consortium Ploer/Centraal (BAM, ISS en OMA) is verantwoordelijk voor het ontwerp en de realisatie en ook voor het onderhoud en de exploitatie de komende 25 jaar. In totaal komen er 4400 werkplekken voor meer dan 6000 gebruikers.

2019: De Omgevingswet wordt in van kracht. Op 1 juli 2015 is het wetsvoorstel Omgevingswet aangenomen. De Omgevingswet vereenvoudigt de regels voor de aanmerkeling en beoordeling van ruimtelijke plannen en voegt deze samen. 24 wetten, 4700 artikelen, 120 Algemene Maatregelen van Bestuur en 120 ministeriële regelingen op het gebied van de leefomgeving worden strikter gehandhaafd. Een van de nieuwe maatregelen die de Omgevingswet introduceert is de Omgevingsvisie, deze komt in plaats van de structuurvisie. Rijk, provincie en gemeente zijn verplicht een Omgevingsvisie op te stellen. In een Omgevingsvisie staan de ontwikkelingen en ambities voor een gebied. Om de uitvoering makkelijker te laten verlopen werken gemeenten, provincies en waterschappen sinds 2012 al in de geest van de nieuwe Omgevingswet. In de Nationale Omgevingsvisie staan de belangrijkste plannen voor de inrichting van Nederland op lange termijn. Leese plannen zoals het Milieuplan, de Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte (SVIR), het Verkeer en Vervoerplan, het Waterplan en het Natuurbeleidplan komen te vervallen, ze gaan op in de overkoepelende Nationale Omgevingsvisie.

In de toekomst ziet Nederland er niet zoveel anders uit dan nu, voorspelt Alkemade, maar is het wel anders ingericht."Dezelfde gebouwen, maar met verschillende indeling en nieuwe gebruikers. Neem alleen al het verkeer. De zelfrijdende auto brengt een ander straatbeeld mee, waarin niemand meer stilstaat, het openbaar vervoer individueel geregeld is met een auto die voorrijdt als je hem nodig hebt. Wat doen we met al die leegstaande parkeergarages? In Utrecht was jaren geleden een poppodium in een lege parkeergarage, dat gaf een fantastisch effect. Of kijk naar de flexplekken in kantoren, dat is het begin van een revolutie. Je wordt als werknemer losgetrokken van je bureau, gedwongen tot een nomadisch bestaan. Want werken kan bijna overal. Dat heeft gevolgen voor de inrichting van gebouwen." Floris Alkemade, in *Trouw*, 5 januari 2016.

Gouden Piramide: "Krachtige en inspirerende voorbeelden dragen bij aan het inzicht dat goed opdrachtgeverschap en de inzet van ontwerp kunnen leiden tot aansprekende resultaten. De Rijksprijs kan de vraag naar de inzet van ontwerp vergroten. Het stimuleert het (vak) debat en de erkenning voor het opdrachtgeverschap bij een breder publiek." (Actieagenda Ruimtelijk Ontwerp 2017-2020 - Samen werken aan ontwerpkracht)

NOTA 7. ACTIEAGENDA RUIMTELIJK ONTWERP - SAMEN WERKEN AAN ONTWERPKRACHT

BOUWEN

VERANDEREND PERSPECTIEF

BOUWEN

Veranderd perspectief

NIEUW IN DEZE PERIODE IS HET ZOGENAAMDE O-TEAM, DAT GEMEENTEN, PROVINCIES, WATERSCHAPPEN EN MAATSCHAPPELIJKE ORGANISATIES BIJ COMPLEXE RUIMTELIJKE OPGAVEN GAAT ONDERSTEUNEN. Zo kunnen wethouders, gedeputeerden en dijkgraven bij het O-team terecht voor advies over krimpgebieden, leeglopende binnensteden of lokale opgaven rond klimaat, energie en bereikbaarheid. Ontwerp wordt daarbij ingezet om de belangen en ambities in beeld te brengen. Het O-team is op 15 december 2015 ingesteld door de minister van IenM als een onafhankelijk adviesteam dat uitsluitend werkt op uitnodiging van een lokale en/of regionale overheid. De vragende partij blijft verantwoordelijk voor de besluitvorming en eventueel vervolg. In het O-team zijn de expertises bestuur, ontwerp en opdrachtgeverschap vertegenwoordigd. De consultaties van het O-team zijn altijd specifiek en gebiedsgericht. Het O-team maakt de lessen en inzichten uit zijn activiteiten geschikt voor verspreiding. Het O-team speelt daarnaast in op nieuwe ontwikkelingen voor medeoverheden. Deze overheden krijgen met de komst van de Omgevingswet de verantwoordelijkheid voor de vorming van een omgevingsplan en/of -visie op basis van een participatieve benadering. De aanpak van het O-team ondersteunt andere overheden bij de nieuwe invulling van het publieke opdrachtgeverschap. Een interventie van het O-team leidt ertoe dat de opdrachtgever met een breder en concreter inzicht in opgaven en relevante actoren aan de slag kan en een gerichte vraag kan stellen aan de markt. Het O-team bestaat uit: Joost Schrijnen, Hilde Blank en Geurt van Randeraat.

2017: START ATELIER X: een samenvoeging van Atelier Making Projects, het Delta Ontwerpplatform en Atelier Stad. Het atelier streeft naar het vergroten van de slagkracht en zichtbaarheid van het ontwerpend onderzoek bij projecten en programma's van het ministerie van IenM. Voor 2017 zal Atelier X bijdragen leveren aan het programma Energie en Ruimte, een aantal uitvoeringsprojecten van het Deltaprogramma en de Living Labs in het kader van de Agenda Stad. Atelier X zal hiervoor gaan samenwerken met het CRa. "De resultaten van Atelier X zijn voorbeelden van de Nederlandse ontwerpaanpak en daarmee van waarde voor (inter) nationale kennisuitwisseling."

Een Living Lab is een onderzoeksomgeving waarbij onderzoek en innovatie samengaan op basis van co-creatie en 'participatief ontwerpen'.

2017: Nationale Kustpact: over de waarden en verantwoordelijkheden bij de bescherming en ontwikkeling van de Nederlands kust. Aanleiding: de publieke verontwaardiging die uitbrak nadat het kabinet eind 2015 had besloten om de bouwregels aan de kust te versoepelen. Vanaf 1 juli 2016 zouden gemeenten en provincies zeggenschap krijgen over de bescherming en de ruimtelijke ontwikkeling van het strand en de duinen, één en ander conform de afgesproken decentralisatie in het domein van de ruimtelijke ordening. De natuur- en milieuorganisaties luidden de alarmklok en startten de campagne 'Bescherm de Kust'. Hun bezorgdheid over de toekomst van dit unieke landschap werd gesteund door meer dan 100.000 Nederlanders. In reactie hierop heeft de Tweede Kamer toegezegd de bestaande regels voorlopig te handhaven en met de andere overheden en de maatschappelijke organisaties een nationaal Kustpact te sluiten.

2012: Start afstoot gebouwen die geen Rijkshuisvestingsfunctie meer hebben. Tot 2021: Het Rijk stoot 2,8 miljoen vierkante meter af (= per jaar gemiddeld 1.500 vierkante meter). Dat is 22% van alle rijksvastgoed. Redenen: efficiënter functioneren (het Rijk vermindert zijn eigen taken) en de invoering van flexwerken.

2017: Ingebruikname Rijnstraat 8 Den Haag. Het voormalige ministerie van VROM (Jan Hoogstad, 1992) is verbouwd tot een nieuw rijkskantoor voor verschillende ministeries (BuZa en IenM) en diensten (loketfunctie Immigratie- en naturalisatiedienst (IND), het Centraal Orgaan opvang asielzoekers (COA) en de Dienst Terugkeer & Vertrek (DT&V). Rijnstraat 8 is onderdeel van het Masterplan kantoorhuisvesting Den Haag. Opdrachtgever is het ministerie van BZK, Programmadirectie Opdrachtgeverschap Rijkskantoren, DG00. Het consortium PoortCentraal (BAM, ISS en OMA) is verantwoordelijk voor het ontwerp en de renovatie en ook voor het onderhoud en de exploitatie de komende 25 jaar. In totaal komen er 4400 werkplekken voor meer dan 6000 gebruikers.

2019: De Omgevingswet wordt in van kracht. Op 1 juli 2015 is het wetsvoorstel Omgevingswet aangenomen. De Omgevingswet vereenvoudigt de regels voor de samenstelling en beoordeling van ruimtelijke plannen en voegt deze samen. 26 wetten, 4700 artikelen, 120 Algemene Maatregelen van Bestuur en 120 ministeriële regelingen op het gebied van de leefomgeving worden straks gebundeld. Een van de nieuwe instrumenten die de Omgevingswet introduceert is de Omgevingsvisie, deze komt in plaats van de structuurvisie. Rijk, provincie en gemeente zijn verplicht een Omgevingsvisie op te stellen. In een Omgevingsvisie staan de ontwikkelingen en ambities voor een grondgebied. Om de invoering makkelijker te laten verlopen werken gemeenten, provincies en waterschappen sinds 2012 al in de geest van de nieuwe Omgevingswet. In de Nationale Omgevingsvisie staan de belangrijkste plannen voor de inrichting van Nederland op lange termijn. Losse plannen zoals het Milieuplan, de Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte (SVIR), het Verkeer en Vervoerplan, het Waterplan en het Natuurbeleidsplan komen te vervallen; ze gaan op in de overkoepelende Nationale Omgevingsvisie.

In de toekomst ziet Nederland er niet zoveel anders uit dan nu, voorspelt Alkemade, maar is het wel anders ingericht."Dezelfde gebouwen, maar met verschillende indeling en nieuwe gebruikers. Neem alleen al het verkeer. De zelfrijdende auto brengt een ander straatbeeld mee, waarin niemand meer stilstaat, het openbaar vervoer individueel geregeld is met een auto die voorrijdt als je hem nodig hebt. Wat doen we met al die leegstaande parkeergarages? In Utrecht was jaren geleden een poppodium in een lege parkeergarage, dat gaf een fantastisch effect. Of kijk naar de flexplekken in kantoren, dat is het begin van een revolutie. Je wordt als werknemer losgetrokken van je bureau, gedwongen tot een nomadisch bestaan. Want werken kan bijna overal. Dat heeft gevolgen voor de inrichting van gebouwen." Floris Alkemade, in *Trouw*, 5 januari 2016.

GOUDEN PIRAMIDE: "Krachtige en inspirerende voorbeelden dragen bij aan het inzicht dat goed opdrachtgeverschap en de inzet van ontwerp kunnen leiden tot aansprekende resultaten. De Rijksprijs kan de vraag naar de inzet van ontwerp vergroten. Het stimuleert het (vak) debat en de erkenning voor het opdrachtgeverschap bij een breder publiek." (Actieagenda Ruimtelijk Ontwerp 2017-2020 - Samen werken aan ontwerpkracht)

.....

.....

